

Arjen mallintamista

Mallipiirustus sekä muut piirustuksen opetuksen tehtävät Hakasen lasten kou-
lutöissä 1920-luvulla

Minna Loukusa
Pro gradu -tutkielma
Kuvataidekasvatus
Taiteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
2022

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Taiteiden tiedekunta

Työn nimi: Arjen mallintamista: Mallipiirustus sekä muut piirustuksen opetuksen tehtävät Hakasen lasten koulutöissä 1920-luvulla

Tekijä: Minna Loukusa

Koulutusohjelma/oppiaine: Kuvataidekasvatus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: 48

Vuosi: 2022

Tiivistelmä:

Tässä opinnäytetyössä tutkin kuvataidekasvatusta Suomessa ja sitä, miten se näyttäytyy Lapin maakuntamuseon Hakasen lasten arkistossa, joka sisältää perheen lasten ja muutaman heidän luokkatoverinsa koulutöitä. Tutkimukseni tarkoituksena on reflektoida näitä koulutöitä, sekä niistä löytyviä tehtävänantoja, niiden syntyajan kuvataidekasvatuksen kirjallisuuden kanssa. Tutkielman ajallinen painopiste sijoittuu 1920-lukuun, mikä on myös aika, jolloin arkiston työt ovat syntyneet. Tutkimusmetodini on laadullinen tutkimus, johon sovellan mikrohistoriallista lähestymistapaa ottamalla Hakasen lasten arkiston osaksi laajempaa kontekstia eli Suomen kuvataidekasvatusta. Teoreettisena kehyksenä käytän aikakaudelta löytyvää kirjallisuutta piirustuksen opetuksesta, sekä lasten kuvia ja niiden tutkimusta kattavaa kirjallisuutta. Tutkimuskysymykseni on: *Miten Hakasen lasten arkiston koulutyöt näyttävät aikalaikirjallisuuden vierellä?*

Tutkimukseni tulokset perustuvat aineistosta löytyneisiin tehtävänantoihin sekä kirjallisuuden ja arkiston keskinäiseen keskusteluun. Määrällisesti arkiston tehtävänannot painottuivat tehtäviin, joissa oppilaat olivat käyttäneet jotain mallia, mikä mukaili aikakauden piirustuksen opetuksen oppaiden antamaa kehystä. Käsitöläisyyttä pilkahtelee aineistosta, mutta aineisto ei tunnu refleктоivan ainakaan Rovaniemellä vallinnutta metsä- ja karjatalouden tärkeyttä. Tutkimukseni asettaa Hakasen perheen lasten koulutyöt oman aikansa kuvataidekasvatukseen, mutta näin tehdessä se myös kertoo kuvataidekasvatuksen nykyisyydestä, kun lukija reflektoi tätä omaan aikaansa.

Avainsanat: Mallipiirustus, muistipiirustus, kuvataidekasvatus, arkisto tutkimus

University of Lapland

Faculty: Art and Design

Thesis title: Referencing the everyday life: Still life drawing and other art teaching assignments in Hakanen children's schoolwork in the 1920s

Author: Minna Loukusa

Degree Program: Art Education

Type of thesis: Master's thesis

Number of pages: 48

Year: 2022

Summary:

In this thesis I study art education in Finland and how it presents itself in Hakanen children's archive, which contains schoolwork of the family's children and some of their classmates. The purpose of my research is to reflect the schoolwork and assignments discovered in them, in active discussion with the time's art education literature. This research's time of focus is in the 1920s, which is also the time when the drawings were created. As a research method I am using qualitative research, in which I also adapt a microhistorical approach by taking Hakanen children's archive as part of a greater context, Finnish art education. As for the theoretical framework, I use the literature found from the aforementioned time period on teaching art, and on children's pictures and researching them. My research question is: *How do Hakanen children's archive's schoolwork appear next to its time period's literature?* The results of my research are based on the assignment types found in the archive and the dialog born between the archive and time's literature. Quantitatively the archive's assignments are more emphasized in assignments where the students have used a reference for their drawing, which complies with the created framework by the time period's guidebooks for teaching drawing. There is a glimpse of artisan profession in the archive, but the archive does not seem to reflect forestry nor livestock livelihoods that were mainstream in Rovaniemi at the time. My research sets Hakanen children's archive into its own period's art education, but doing this also tells about art education today, when the reader reflects the material into their own time.

Keywords: Still life drawing, memory drawing, art education, archive research

Sisällys

1. Johdanto	5
2. Tutkimuksen konteksti	9
2.1. Kuvataide opettavana aineena	9
2.2. 1920-luvun piirustuksen opetuksen ajatuksia.....	10
2.3. Muisti- ja mallipiirustus tehtävänantoina	11
2.4. Lasten kuvien tallentaminen ja tutkimus Suomessa.....	12
3. Menetelmä.....	15
3.1. Laadullinen tutkimus.....	15
3.2. Mikrohistoria.....	16
3.3. Arkiston parissa työskentely	17
3.4. Sukellus kuva-aineistoon.....	19
3.5. Aineiston jakautuminen.....	20
4. Historiallinen konteksti	23
4.1. Rovaniemellä vilkastuu	23
4.2. Hakasen perhe	25
5. Aineisto	27
5.1. Mallipiirustus	27
5.2. Muistipiirustus.....	32
5.3. Sommittelu ja tekstaus	37
5.4. Viivoitinpiirustus.....	41
5.5. Vapaamuotoinen piirustus.....	44
6. Tulokset.....	47
7. Pohdinta.....	50
Lähteet.....	53
Arkistolähteet	53
Kirjallisuus	53

1. Johdanto

Moni on varmastikin säästänyt jossain vaiheessa elämäänsä kouluaikaisia piirustuksiaan sekä kuvataidetunneilla tehtyjä töitään, tai vanhemmat ovat päätyneet säilyttämään niitä. Se, että säilyvätkö työt vai hylätäänkö ne esimerkiksi muuton yhteydessä, on eri asia, mutta jotkut päätyvät säilyttämään työnsä pitkälle aikuisuuteen. Tallessa olevat piirustukset on mukava ottaa aika ajoin esiin valokuvien tapaan, tarkasteluun ja muisteluun. Mitä kuitenkaan ei välttämättä ajatella on, että oman kuvallisen kehityksen ja muistojen rinnalla, koulutyöt kertovat paljon oman aikansa opetuksesta sekä yhteiskunnallisista asenteista erityisesti kuvataiteen opetusta kohtaan. Piirustukset voivat kertoa meille asioita samaan tapaan, kuin valokuvatkin – niitä vain pitää osata lähestyä oikeasta kulmasta.

Tässä tutkielmassani tarkastelen koulutöitä, jotka on arkistoitu Hakasen perheeltä 1920-luvulta. Hakasen perhe säästi lastensa koulutöitä ja ne ovat säilyneet pitkälle aikuisen elämänkin yli, noin sata vuotta tarkalleen ottaen. Hakasen perheeseen kuului kolme lasta: Eila, Maija ja Erkki, joilta kaikilta perhe säilytti koulutöitä. Nämä koulutyöt ovat onneksaasti säilyneet tähän päivään asti ja sijaitsevat nykyään Lapin maakuntamuseon arkistoissa turvassa. Nämä koulutyöt voivat kertoa meille paljon 1920-luvun Suomesta ja sen aikaisesta kuvataideopetuksesta. Töistä heijastuu aikansa kuvataideopetus ja sen metodit, mutta niistä voi myös nähdä pilkahduksia lasten omiin kuvamaailmoihin.

Päädyin tutkimusaiheen äärelle, kun olin tutkimassa toista samankaltaista aineistoa opintojeni ohessa toisen opiskelijan kanssa ja mahdollisuus Hakasen arkiston tutkimisesta ilmeni Lapin maakuntamuseossa. Historia on aina kiinnostanut minua ja tämä mahdollisuus olikin ihan omiaan, koska pystyn yhdistämään oppialani, kuvataidekasvatuksen, kulttuurihistorian kanssa. Lasten piirustukset ja niiden tarkastelu kiinnosti minua myös kandidaatin tutkielman aihetta pohtiessani, mutta silloin päädyin kuitenkin erilaiseen aiheeseen. Tutkielmassani kävi lisäksi onneksaasti, sillä Hakasen aineisto on tällä hetkellä noin sata vuotta vanha, joten tulen tutkimaan sadan vuoden takaista pistettä kuvataidekasvatuksessa, sen tehtävänantoja ja lasten kuvallista kehittymistä – tämä kuulostaa omaan korvaan mukavalta tasaluvulta. Vaikka haluankin lähestyä aineistoa ja kirjallisuutta sen ehdoilla oman aikakautensa tuotteinä – tiedostan oman aikakauteni vaikutuksen tutkimuskysymyksiini ja tutkielmassa

nouseviin ajatuksiin. En kuitenkaan näe tätä minkäänlaisena uhkana, joka vaikeuttaisi tutkimustyötäni, vaan pikemminkin näen sen mahdollisuutena saada aineistosta irti tulkintoja ja tuloksia, joita se ei ehkä olisi tuottanut omassa ajassaan.

Tapa opettaa oppiaineita kulkee pitkälti yhteiskunnan mukana ja sen hetkistä aineen hyväksytyä oppirakennelmaa voidaankin kutsua paradigmatoksi. Paradigma muuttuu yhteiskunnan mukana, mitä yhteiskunta näkee hyödyllisenä ja tarvittavana. Paradigman muutosten myötä opetus ja tehtävänannot muuttuvat hyväksytyä opetusmetodia mukailevasti ja siksi osa tehtävännannoista jää menneisyyteen eikä niitä enää nykypäivänä käytetä. Vuosien saatossa taidekasvatuksessa on keskitytty välillä luovuuteen ja taas välillä mallipiirustukseen ja tekniikkaan, mikä johtuu kuvataidekasvatuksen mukaantuvasta luonteesta kytköksissä yhteiskunnan muutoksiin. Kyseessä on siis kuvataidekasvatuksen paradigma, joka onkin muuttunut vuosisadan aikana merkittäväksi. Tästä esimerkkinä toimii muistipiirustus, joka oli tehtävänanto kuvataidetunneilla, jossa opettaja näytti piirrettävän kohteen, jota tutkittiin hetki ennen kuin se piilotettiin. Oppilaat piirsivät tämän jälkeen kuvan muistista. Tätä tehtävänantoa ei nykypäivänä käytetä kouluopetuksessa. Mallipiirustuksen menetkin ovat muuttuneet 1920-luvun mallivihkojen mallikuvista sekä täytetyistä eläimistä vapaamuotoisempiin asetelmiin luokkahuoneissa. Kuitenkin mallipiirustus on säilynyt ja on yhä tehtävänantona nykypäivän kouluissa.

Tässä pro gradu - tutkielmassani tutkin 1920-luvun kuvataidekasvatusta ja sen opetusmalleja Suomessa. Päätoimiseksi tutkimuskysymykseksi asetan: *Miten Hakasen lasten arkiston koulutyöt näyttäytyvät aikalaikirjallisuuden vierellä?*

Kun tutustuin Hakasen lasten arkistoon ensimmäistä kertaa – olin Lapin maakuntamuseolla toisen opiskelijan, Emilia Karvasen, kanssa. Myös hän kiinnostui aineistosta ja on tutkinut Hakasen lasten arkistoa samaan aikaan tämän tutkielman työstämisen kanssa. Tutkimuskysymyksemme ja tarkastelu pisteemme tosin eroavat toisistaan. Hänen tutkimuskysymyksensä perustuu käsityöhön ja sen integraatioon Hakasen lasten koulutöissä, missä itse tutkin aineistossa näkyviä tehtävänantoja sekä niiden peilausta piirustuksen opetukseen ja sitä kautta kuvataidekasvatukseen.

Käytän lähtökohtaisena aineistonani siis Hakasen arkistoa, jota peilaan myös aikakauden kuvataidekasvatuksen kirjallisuuteen. Mikä itseäni aiheessa myös kiinnostaa on, onko 1920-

luvun piirustuksen opetuksen painottuminen teknisiin taitoihin antanut lapselle erilaiset mahdollisuudet kuvalliseen kehittymiseen nykypäivän vapaamuotoisemman itsensä toteuttamiseen verrattuna. Lisäksi minua kiinnostaa, kuinka paljon vapaamuotoista kuvallista tuotamista esiintyy malli- ja muistipiirustuksen rinnalla 1920-luvulla. Hakasen lasten arkisto on varsin mittava, joten olen jakanut sen kategorioihin, joiden kautta tarkastelen aineistoa.

1920-luvun aikakauden kuvataidekasvatusta reflektoidessani aineistoon tukeudun vahvasti Toivo Salervon *Kansakoulun piirustuksenopetuksen järjestelmä teokseen*, joka on julkaistu ensimmäistä kertaa vuonna 1919. Salervon rinnalla tukeudun Aapo Kohosen vuonna 1911 julkaistuun *Piirustuksen opetus: Opas etupäässä kansakouluopettajia varten*. Salervon ja Kohosen teoksissa on hyvin jäsenneltynä sen aikainen piirustuksenopetus aiheittain. Näiden lisäksi sivuan Lilli Törnuddin *Kuuluisia taideteoksia – ohjeita niiden ymmärtämiseen* teosta, joka on ohjenuorana opettajalle taiteen tulkitsemiseen ja sen opettamiseen. Teos on kylläkin julkaistu vuonna 1923, mutta uskon sen heijastavan 1920-luvun taidekäsitystä opetettavana aineena.

Lähestyn aineistoa laadullisena tutkimuksena. Hakasen lasten arkisto on kuitenkin varsin pieni Suomen kuvataidekasvatuksen kentässä ja historiassa, minkä vuoksi sovellan tutkimukseen myös mikrohistoriallista lähestymistapaa. Mikrohistorian avulla kykenen asettamaan arkiston osaksi isompaa kokonaisuutta eli Suomen kuvataidekasvatuksen historiaa ja antamaan arkistolle oman äänen.

Lähden tutkimukseeni pohjustamalla kuvataidekasvatuksen taustaa ja teoriaa kappaleessa kaksi. Tämän kappaleen ensimmäisessä alaluvussa taustoitan kuvataidetta koulun oppiaineena ottamalla esille lyhyesti sen historiaa ja ajatuksia Suomessa. Seuraavassa alaluvussa siirryn tätä tutkimusta enemmän koskettavaan historiaan esittämällä arkiston syntyajan, eli 1920-luvun, piirustuksen opettajien ajatuksia piirustuksen opetuksen tilasta. Suurin osa näistä ajatuksista on otettu piirustuksenopettajanyhdistyksen julkaisemasta lehdestä *Styluksesta*, joissa näytettiin käyvän paljon keskustelua ammattikunnan aatteista ja välillä suunnattiin katseita jopa ulkomaille. Näistä ajatuksista siirryn käymään pintapuolisesti muisti- ja mallipiirustuksen teoriaa, joiden koen olevan tärkeitä termejä puhuttaessa aikakauden piirustuksen opetuksesta. Tämän jälkeen suuntaan katseen jo tehtyihin tutkimuksiin lasten taiteen parissa ja liittämällä tämän tutkimuksen kuvataidekasvatuksen kenttään.

Kolmannessa kappaleessa käyn lyhyesti käytetyt tutkimusmenetelmät, eli laadullisen tutkimuksen ja mikrohistoriallisen näkökulman. Laadullisen tutkimuksen ymmärtämisessä olen tukeutunut Pirkko Anttilan kirjaan *Tutkimisen taito ja tiedonhankinta: taito-, taide- ja muotoilulojen tutkimuksen työvälineet*. Mikrohistoriassa olen taas nojannut Kirsi Salmi- Niklanderin, Matti Pelkosen ja Mervi Autin teksteihin. Neljännessä kappaleessa avaan tutkimuksen kulttuurista kontekstia ottamalla esiin Rovaniemen historiaa, sekä tärkeää taustatietoa Hakasen perheestä sen tiiviillä historialla, jonka Lapin maakuntamuseo on minulle antanut.

Luvussa viisi tarkastelen aineistoa syvemmin luomieni tehtävänantokategorioiden kautta, ottaen esille esimerkkejä, sekä käymällä keskustelua aineiston ja ajanjakson opetuskirjallisuuden kanssa. Ajanjakson kirjallisuudessa tukeudun Toivo Salervon vuonna 1924 julkaistuun *Kansakoulun piirustuksen opetuksen järjestelmä* ja Aapo Kohosen vuonna 1911 julkaisemaan *Piirustuksen opetus: Opas etupäässä kansakouluopettajia varten*.

Viimeisessä luvussa nidon aineiston tarkastelun yhteen ja pohdin, millaisia ajatuksia prosessin aikana nousi esiin. Suuntaan lisäksi katseen tähän lukuun ja toivottaen löydän jokin punaisen langan tutkimuksen tulosten ja tutkimuksen alkupisteen välille.

2. Tutkimuksen konteksti

2.1. Kuvataide opetettavana aineena

Pohjakallion ja kollegojen (2015, s.13) mukaan piirustuksen opetus otettiin kansakoulun opetettavaksi aineeksi 1800-luvulla perustetuissa kouluissa, mutta piirustuksenopettajien koulutus aloitettiin Taideteollisuuskeskuskoulussa Helsingissä vasta vuonna 1915. Aineen opetus palveli alkuaikana lähinnä käsityöteollisuuden tarpeita (Pohjakallio ym., 2015, s. 13). Piirustuksen opetuksella tuotettiin piirtämis- ja suunnittelutaitoista työväkeä teollisuudelle (Pohjakallio ym., 2005, s. 35). Suomessa kuvataiteen opettajaksi on voinut opiskella vain Helsingissä 1990-luvulle asti, jossa alun perin kutsuttu Taideteollisuuskeskuskoulu sijaitsi, mutta se liitettiin osaksi Aalto-yliopistoa vuonna 2010 (Pohjakallio ym., 2015, s. 9).

Kuvataidekasvatuksen oppialan akateemisuus on varsin nuori ainakin Suomessa, mutta se ei tarkoita, etteikö alan sisäistä tutkimusta olisi jo runsaasti. Tämä pätee myös lasten tuottamaan taiteeseen. Jo 1980-luvun lopulla aloitettiin historiaprojekti, jossa osallisina olivat Taideteollinen korkeakoulu ja kuvataiteen opetuksen alan osaajat (Pohjakallio, Pusa, 2019, s. 19). Projektissa kerättiin koulujen oppilastöitä säilöön nimenomaan tutkimuskäyttöön (Pohjakallio & Pusa, 2019, s. 19).

Pirkko Pohjakallio ja Tiina Pusa (2019, s.19) kirjoittavat julkaisussa *Jälkikuvia, kuvan jälkiä – Lasten ja nuorten taiteen tallentaminen ja tutkiminen* miten lasten tekemää taidetta tutkiessa tutkijan oma aika ja tutkijan positio vaikuttavat tutkimukseen. Jokaisena aikakautena luodaan oma kriittinen katse tutkittavaan kohteeseen ja sen päälle rakennetaan uutta tulkin-taa (Pohjakallio & Pusa, 2019, s. 19). Lasten kuvista voidaan avata näkemystä niin lasten omista käsitemaailmoista, kuin kuvataidekasvatuksen käsitteistä ja paradigmoista.

2.2. 1920-luvun piirustuksen opetuksen ajatuksia

Etsiessä kuvataideopetukseen liittyvää metodologiaa törmää toistuvasti samoihin henkilöihin, mikä ei ole mitenkään ihmeellistä, sillä kuvataidekasvatus ja kuvataide opettavana aineena oli 1920-luvulla varsin uusi asia. Suomi on myös pieni maa, mikä selittää jo rajoituneen uuden aiheen vähäisen osaajakunnan. Yksi useasti esiin nousevia nimiä on arkkitehti Toivo Salervo. Salervo toimi vuosina 1918—1944 kouluhallituksen arkkitehtina, suunnitellen oppi- ja kansakouluja, mutta myöskin kansanopistorakennuksia. Salervo toimi myös piirustuksen, kuvanveiston ja kaunokirjallisuuden tarkastajana (STS & TFiT, 1948, s. 442). Salervo oli varsin aktiivinen koulutuksen saralla, minkä näkee hänen julkaisemiensa oppaiden määrystä sekä tämän aikakausilehtiin kirjoittamista artikkeleistaan.

Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisema lehti vuodelta 1923 kuvastaa tehokkaasti silloisten taideopettajien ajatusmaailmaa piirustuksenopetuksesta. Tänä aikakautena tunnuttiin olevan eräänlaisessa murrosvaiheessa materiaalien ja metodien rikastuessa. Katseita suunnattiin myös ulkomaille Saksaan ja Englantiin suunniteltaessa piirustuksenopetusta. Anna Sahlstén (1923, s. 21) puhuikin yhdistyksen vuosikokouksessa 1922 kesällä, että vaikka heidän yhdistyksensä olikin tuolloin vielä pieni, pohdittiin sen julkaisuissa paljon eri suuntia opetuslallaan. Samaa suuntaa heijastivat ulkomaidenkin lehtijulkaisut (Sahlstén, 1923). Kysymykseksi nousi, minkä aineen opettajalle taideopetus kuuluu, mitä kaikkea se kattaa ja millä kouluasteella se tulisi aloittaa (Sahlstén, 1923, s. 21–22). Hän käytti termiä ”taideopetus”, mutta tekstin perusteella voisi arvella hänen puhuvan taiteentulkinnasta ja katsomisesta (Sahlstén, 1923). Suurta pohdintaa tuntui myös herättävän taidehistoria ja miten sitä tulisi opettaa ja sijoitetaanko se piirustuksenopetuksen- vai sisälukutaidon tunneille (Sahlstén, 1923, s. 21–22).

Vuoden 1923 piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisussa on myös Toivo Salervon (1923) artikkeli *Entinen ja ”uudenaikainen” piirustuksenopetus kouluissamme*, josta heijastuu hyvin piirustuksenopetuksen murroskohta. Hän kuvaileekin uuden ajan piirustuksia vilkkaana näkyinä väreineen ja valööreineen (Salervo, 1923, s. 30). Värit olivat saapuneet piirustuksiin ja aiheet lähestyivät piirtäjää – aiheina oli muun muassa puita, luontoa ja talouselämän esineitä (Salervo, 1923, s. 30). Tämä toi suuren kontrastin edeltäviin taidehistoriallisiin

aiheisiin (Salervo, 1923, s. 29–30). Salervo kuvaa uudenaikaisen piirustuksenopetuksen päämääränä olevan oppilaan silmännähtävän todellisuuden ymmärrys, mikä tarkoitti, että piirustuksenopetus linkittyi näkemisen opetukseen ja oppilaiden henkisen pääoman kartuttamiseen (Salervo, 1923, s. 32).

Vaikka Suomen kuvataidekasvatuksen kentällä käsiteltiin näitä asioita jo näinä vuosina, ei se kuitenkaan välttämättä tarkoita, että nämä ajatukset olisivat vielä käytössä kaikkialla tai edes tavoittaneet kaikkia opettajia. Vaikka nykypäivänäkin teknologia vauhdittaa asioidemme edistymistä ja tietoon tuloa, todellisuus raahaa aina perässä.

Kuvataiteen opetus ei 1920-luvulla jäänyt vain piirustuksen teknisiin puoliin, sillä koulujen opetukseen sisältyi myös taideopetusta, eli taiteen katselua sekä tarkkausta. Lilli Törnudd (1923) on kirjoittanut oppaan *Kuuluisia taideteoksia. Ohjeita niiden ymmärtämiseen*, joka kattaa tietoutta taiteen ja taidehistorian opetuksesta. Tätä opasta edeltävää kirjallisuutta kyllä oli jo entuudestaan, mutta Törnuddin mielestä olemassa olevat oppaat olivat liian laajoja koulumaailmaan (Törnudd, 1923, s. 5). Törnuddin ote opetukseen ja siitä kirjoittamiseen on kaikessa lapsi rakkaudessaan kontrastina muuhun aikakauden teknilliseen pohtimiseen. Hän piti tärkeänä positiivista pedagogiikkaa ja onnellisuutta tuottavan maailmankatsomustavan ylläpitoa sekä opetusta oppilaille (Törnudd, 1923, s.7).

2.3. Muisti- ja mallipiirustus tehtävänantoina

Muistipiirustuksella tarkoitetaan piirustuksenopetuksen metodia, jossa oppilas piirtää muistista mallikuvan tai esineen. Piirtämisen kohteina toimivat opetustaulut, mallivihot sekä konkreettiset esineet. Kohdetta tarkastellaan ensin ja ainakin Aapo Kohosen (1911) mukaan opettaja voi piirustuksen kohteen esillä ollessa ”huomauttaa” lyhytsanaisesti oppilaita mihin kiinnittää huomiota piirrettäessä. Alkuluokilla keskityttiin usein muotoihin, jonka jälkeen edettäessä pidemmälle mentiin yksityiskohtiin ja värimaailmoihin (Kohonen, 1911). Tarkastelun jälkeen piirrettävä kohde piilotetaan ja oppilaat käyvät töihin.

Toivo Salervon (1924) mukaan muistipiirustukseen ei välttämättä tarvita mitään tarkkoja kuvia, vaan malleiksi käyvät jokapäiväiset talouksesineet ja luonnosta löytyvät materiaalit, kuten prässätyt kasvit ja sulat. Hän kuitenkin huomauttaa, että oppilaiden tulee nähdä malli hyvin ja tämän takia samantapaisia asetelmia tulisi varata useampi, sillä esimerkiksi prässätyistä kasveista ei moni oppilas pysty piirtämään samanaikaisesti (Salervo, 1924, s. 15). Salervo painottaa mallien valinnassa keskittymistä yksinkertaisiin muotoihin, joka helpottaa muistista piirtämistä (Salervo, 1924, s. 14–15).

Mallipiirustusta Salervo ei ohjaa toteuttamaan yhtä yksityiskohtaisesti, mutta se mukailee pitkälti muistipiirustuksen periaatteita. Asetelmia tulisi olla useampi, eikä niiden tarvitse olla kovinkaan yksityiskohtaisia. Salervo (1924, s. 16) mainitsee tosin suhdittamisen tekniikkana, joka tarkoittaa mallin mittojen arviointia suoralla kädellä ja lyijykynällä. Suhdittaminen koettiin hyödylliseksi silmän tarkkuutta kouluttaessa (Salervo, s. 16). Kuitenkin Salervon mukaan tätä tekniikkaa tulisi välttää ennen piirustamisen aloitusta, sillä saadut koneelliset mittasuhteet voivat muuttaa piirustuksen vain sen sovittamiseksi paperille, eikä työskentelytapa näin ollen tue välittömän silmän terästämistä (Salervo, 1924, s. 16–17).

Salervon kirja on vuodelta 1924, mutta se on kolmas painos, mikä tarkoittaa, että kyseisen kirjan järjestelmä on ollut käytössä jo aikaisemmin. Kolmas painos voi myös viitata siihen, että teos oli arvostettu ja siksi opuksen päivittäminen ja uusien painosten painaminen koettiin tarpeelliseksi. Kohosen opas on vuodelta 1911, mutta ilmeisesti siitä on tehty toinen painos vuonna 1922, mikä voi myös kertoa hänenkin oppaansa saamasta arvostuksesta tai hyväksynnästä.

2.4. Lasten kuvien tallentaminen ja tutkimus Suomessa

Lasten piirustuksia ja koulutöitä on tutkittu sekä kuvataidekasvatuksen että kulttuurihistorian kentällä. Piirustuksista voidaan nähdä näkökulmaa lasten arkeen ja ajatusmaailmoihin, mutta myös kuvataidekasvatuksen historiaan.

Taiteen tohtori Anniina Koivurova on tutkinut lasten tekemää taidetta runsaasti. Hän on muun muassa tutkinut lappilaisten lasten kuvataidetoita Naomi Jackson Grovesin arkistossa

(Koivurova, 2018). Koivurovan tutkima arkisto sisälsi kanadalaisen lingvistin ja taiteilijan Naomi Jackson Grovesin keräämiä ja säilyttämiä lappilaisten lasten tekemiä kuvataideteitä vuosilta 1946 ja 1947 (Koivurova, 2018, s. 58). Groves saapui Lappiin sodan jälkeen avustustyöntekijänä, Amerikan kveekarien mukana, jolloin hänen työnimikkeenään oli viihdyttäjä (Koivurova, 2018, s. 58, 63). Lapissa Groves piti taidetuokioita, kertoi tarinoita ja musisoi Lapin koululaisten kanssa (Koivurova, 2018, s. 63). Kuvat sijoittuvat siis Lapin sodan jälkeiseen aikaan, joten lapset ovat voineet kuvien kautta käsitellä sotaa, evakkoa, kotiin paluuta ja jälleenrakentamista (Koivurova, 2018). Vaikka tutkimus sijaitseekin kulttuurihistoriallisessa julkaisussa, on siitä juonnettavissa kuvataidekasvatukselle merkittäviä havain-
toja ja aatemaailmoja käytettyjen materiaalien ja opittujen tekniikoiden kautta

Koivurova on myös tutkinut yhteistyössä taiteen tohtori Päivi Granön kanssa 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa kahta kahden koululaisen tuottamaa kuvaa (Granö & Koivurova, 2019). Tutkimuksessa otettiin esille kuvista löytyviä aatemaailmoja, mutta Koivurova toteaa myös, että kuvien tulkintaan vaikuttavat lisäksi myös kuvien tekohetken taloudellinen tilanne ja aikakauden pedagogisten lähtökohtien tiedostaminen, jotka näkyvät kuvissa esteetiikkana ja materiaali valintoina (Koivurova, 2019, s. 164).

Taiteen tohtori Pirkko Pohjakallio (2005) on tehnyt mittavan tutkimuksen julkaisussaan *Miksi kuvista?* kuvataidekasvatuksen historiasta ja sen muuttuvista perusteluista. Tutkimuksen hän avaa 15 sivuisella kuvallisella johdannolla, joka koostuu 1900-luvun oppilastöistä (Pohjakallio, 2005, s. 10–25). Tätä johdantoa hän perustelee siten, että kuvat kertovat jo itsessään oman aikansa kuvataidekasvatuksen maailmoista, joista kuvat ovat juontuneet (Pohjakallio, 2005, s. 32). Luku osoittaa miten kuvat eroavat katselijan ajasta ja siten näyttää miten kuvat ovat muuttuneen ajan saatossa. Jokainen katselee kuvia omasta ajastaan ja tuottaa aikansa sidonnaiset tulkinnat niistä (Pohjakallio, 2005, s. 32). Tämä halu antaa katsojan tehdä omat tulkintansa voikin olla syy, miksei kuvia ole kirjoitettu auki johdantoon, vaan ne esiintyvät julkaisussa täysin itsenäinään. Pohjakallion perustelut vahvistavat oppilastöiden asemaa sekä hänen omassa tutkimuksessaan että kuvataidekasvatuksen tutkimuksessa.

Pohjakallio (2009) oli myös *Miksi kuvista?* tutkimuksen julkaisua aiemmin ollut mukana perustamassa *Kuvitella vuosisata* -hanketta yhdessä Maria Laukkalan ja Marjo Räsänen kanssa. Hankkeen idea taisi syntyä vuonna 1996 tai vähintäänkin sen aikoihin, sillä Kuvaamataidonopettajain liiton 90-vuotisjuhla oli ajankohtainen (Pohjakallio, 2009, s. 143).

Kuvitella vuosisata -hanke oli varsin kattava kokonaisuus, jossa haluttiin nostaa pöydälle kuvataidekasvatuksen muuttuvat paradigmat (Pohjakallio, 2009, s. 143). Hankkeessa luotiin cd-rom-levy, eli romppu, johon kerättiin kuvamaailmaa ja oppilastyöitä viideltä eri aikajaksolta, alkaen vuodesta 1906 (Pohjakallio, 2009). Viimeinen aikajakso ei periaatteessa omaa loppupistettä, vaan se alkaa 1980-luvun alusta ja suuntaa sitten käyttäjänsä mielteet kohti tulevaisuutta (Pohjakallio, 2009, s. 147). Hanketta tarkastellessa voidaan nähdä muutoksia eri valittujen aikajaksojen välillä, mutta myös saada kurkistusreikää aikajaksojen koulumaailmoihin. Kuvataiteen ja kuvataidekasvatuksen muuttuvasta maailmasta toimii myös ironisesti hankkeessa luotu romppu, jota katsellakseen tarvitsee nähdä vaivaa, sillä nykypäivän tietokoneet eivät sitä enää pyöritä (Pohjakallio, 2009, s. 148).

Filosofian tohtori Juuso Tervon (2019) artikkeli *Mistä kuva todistaa? Arkistoidut oppilastyöt, historiankirjoitus ja kuvataidekasvatuksen historian toisinkirjoittaminen* käsittelee oppilastyöiden käyttämistä osana kuvataidekasvatuksen historiatutkimusta. Kirjoituksesta on juonnettavissa oppilastyöiden tarkastelun hyötyjä sen hiljaisen historian antamalla mahdollisuudella asettaa työt niiden omaan aikakauteensa. Näin se toimii myös esimerkkinä alan historian paikkansa pitävyydestä (Tervo, 2019, s. 179). Tervo esittääkin ajatuksen siitä, että oppilastyöt eivät välttämättä todista mitään niiden tekoajasta, vaan enemmänkin nykyisyydestä (2019, s. 179).

3. Menetelmä

3.1. Laadullinen tutkimus

Tämä tutkielma on lähtökohtaisesti laadullista tutkimusta, johon sovelletaan muita menetelmiä sekä näkökulmia. Pertti Alasuutarin (2011, s. 38) kirjoittaa kirjassaan *Laadullinen tutkimus 2.0*, että laadullisessa analyysissä tutkitaan aineistoa kokonaisuutena, joka avaa jonkin yksiselitteisesti ymmärretyn kokonaisuuden rakennetta.

Pirkko Anttila (1996) kiteyttää laadullisen analyysin kirjassaan *Tutkimisen taito ja tiedonhankinta: taito-, taide- ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet* opuksessaan hyvin sanoin: ”Laadullisessa analyysissä on otettava huomioon kolme näkökulmaa: ilmiön konteksti eli sisältöyhteys, ilmiön intentio eli tarkoitus sekä prosessi, jossa ilmiö esiintyy.” Tässä tutkimuksessa ilmiön konteksti on Hakasen perhe, sekä 1920-luvun piirustuksen opetus. Ilmiön intentio tarkoittaa taustalla olevia motiiveja, joka voi tässä aineistossa tarkoittaa Hakasen perheen lapsien motiiveja tai koulutöiden säilytyksestä vastuussa olleiden vanhempien motiiveja. Prosessi on tämän tutkimuksen aineiston keruun prosessi, joka on tapahtunut vieraillemalla Lapin maakuntamuseon arkistossa. Prosessissa voidaan kuitenkin ottaa huomioon arkiston alkuperäinen keräys- ja säilymisprosessi, joka on alkanut Hakasen perheen lasten piirustus tunneilta.

Jari Eskola (2018) kirjoittaa laadullisen tutkimuksen aineiston vaativuudesta, mutta myös sen anneista. Siinä missä aineistoa yleensä haetaan vastaamaan tutkijan luomaan hypoteesiin, voi aineisto myös olla luomassa tutkimuksen hypoteesia (Eskola, 2018, s. 212). Tutkijan on kuitenkin tehtävä itselleen selkeäksi miksi tai mitä varten aineisto kerätään (Eskola, 2018, s. 212). Tavoitteena on kuitenkin, myös tässä tutkimuksessa, tuoda erilaiset tutkimukseen liittyvät osat eli tutkimukset, teorit keskustelemaan keskenään valitun aineiston ja tutkijan kanssa (Eskola, 2018, s. 215).

3.2. Mikrohistoria

Koska Hakasen lasten arkisto on suuruudestaan huolimatta vain yhden perheen lasten tuoksia, otan laadullisen tutkimuksen metodin rinnalle mikrohistoriallisen näkökulman. Kirsti Salmi-Niklander (2018, s. 1) kiteyttää mikrohistorian tarkoituksen artikkelissaan seuraavasti: ”Mikrohistoria tutkii pienten tapahtumien suuria merkityksiä.”. Tässä tutkimuksessa pieni tapahtuma on Hakasen lasten arkisto, joka on hyvin pieni osa Suomen kuvataidekasvatuksen historiaa, mutta siitä voi löytyä kytköksiä suurempiin merkityksiin. Yleisellä tasolla Suomen kuvataidekasvatuksen historiaa on selvitetty ja siitä tiedetään jo paljon. Mikrohistorian kautta aineistosta voidaan avata ovia laajempaan kontekstiin, yhden kansakoulun kuvataidekasvatuksen aatteisiin ja näkökulmiin. Tällä käytännöllä voidaan löytää uusia huomioita ja antaa pienelle historian osalle ääni. Matti Pelkosen (1999, s. 38-39) mukaan mikrohistoria voi parhaimmillaan antaa mahdollisuuden vanhojen käsitteiden ja teorioiden kritiikkiin sekä niiden kautta uusien ajatusten muodostamiseen.

Mikrohistoriallisien lähteiden ei kuitenkaan tarvitse jäädä vain pieniin ääniin, vaan esimerkiksi Mervi Autti (2010, s. 282) puoltaa *Valokuvat mikrohistoriallisen tutkimuksen lähteitä* tutkimuksensa yhteydessä miten pieni voi avata myös laajoja näkymiä. Pienen otannan tarkastelussa voidaan palata historiallisen aiheen kokonaisvaltaiseen näkemykseen uudelleen ja uudelleen. Syntyy vuoropuhelu mikro- ja makrotasojen välillä, mutta tämä vaatii mikro-tason kontekstualisointia suhteessaan tarkasteltavaan ajanjaksoon sekä tutkijan valitseman näkökulman auki kirjoittamista tutkimusta lukevalle (Autti, 2010, s. 282). Tämä tarkoittaa tässä tutkimuksessa Hakasen lasten arkiston kontekstualisointia paikkaan, eli teosten tuottamispaikkaan Rovaniemeen ja Suomen kuvataidekasvatuksen historian jaksoon.

3.3. Arkiston parissa työskentely

Hakasen lasten arkisto kattaa noin 300 koulutyötä 1920-luvulta, joista suurin osa on Hakasen perheen lasten tuotantoa. Arkisto on säilyssä Lapin Maakuntamuseon arkistoissa Rovaniemen Arktikumissa, missä myös Arktinen keskus sijaitsee.

Olen päässyt tarkastelemaan Hakasen lasten arkistoa kahteen otteeseen tutkimuksen työstämisen aikaan. Olin tietoisesti päättänyt antaa aineiston itse puhua minulle ja löytää tutkittavan aiheeni sitä kautta. Piirustukset olivat säilyneet hyvin, eikä niiden ikä välttämättä välity ensi silmäyksellä katsoessa. Kuvataidekasvatuksen opiskelijana huomasin teosten seasta tehtävänantoja ja tekniikoita, jotka kertoivat jo siinä hetkessä minulle tarinaa Hakasen lasten piirustustunneista. Puhumattakaan siitä taidosta, millä työt oli toteutettu. Aineistosta ei selviä ovatko arkiston henkilöt olleet erityisen lahjakkaita, vai oliko tämä heidän aikansa kuvataiteen opetuksen hedelmää. Hakasen perheen lapset olivat kuitenkin motivoituneita piirtämiseen. Pyrin kuvaamaan jokaisen piirustuksen itselleni talteen.

Perheen lapsista Eilalta arkistossa on suurin otanta, sillä hän ehti vanhimpana käydä Rovaniemen yhteiskoulua sisaruksista pisimpään. Seuraavaksi suurin otanta on Maijalta ja pienin otanta on perheen pienimmältä, Erkiltä. Arkistossa on myös muutama ilmeisesti perheen lasten luokkatoverien tekemiä töitä.

Arkistossa on selvästi havaittavissa runsasta variaatiota eri kuvataiteen tekniikoissa. Työskentelyyn on käytetty lyijykyniä, mustetta, vesivärejä, puuvärejä sekä väripapereita. Suurin osa töistä on tehty oletettavasti luokassa olleesta mallista ja osaan töistä on merkitty muisti-piirustukseen viittaava mallikuvan numero. Tehtävänannoista huokuu Salervon puhuma luonnonläheisyys, sillä useassa työssä on viitteitä eläimistä ja kasveista. Arkipäivän esineitä, kuten kahvipannuja, on myös hyödynnetty opetuksessa. Oppilaat ovat myös harjoitelleet huonekalujen somistusta suunnittelemalla niihin koristusmaalausta. Aineistosta löytyy joitain toistuvia tehtävänantoja ja mallipiirustus asetelmissa toistuu joitain esineitä, mutta asetelmat ovat usein erilaisia.

Olen jakanut aineiston kuuteen kategoriaan. Aineiston luokittelutapa on samankaltainen kuin Anniina Koivurovan tekemä luokittelu Naomi Jackson Groves-arkiston tutkimuksessa,

mutta tehtävänannollinen. Mukailen kategorioilla Toivo Salervon *Kansakoulun piirustuksen opetuksen järjestelmä* sekä Aapo Kohosen *Piirustuksen opetus: Opas etupäässä kansakouluopettajia varten* oppaista löytyviä tehtävänantojen luokitteluja.

Mallipiirustukseen olen ottanut kuvat, joissa on oletettavasti käytetty jotain mallia, kuten täytettyä eläintä tai asetelmaa työstämisen aikana, eikä mallia ole poistettu tai piilotettu missään vaiheessa. Tehtävänannon kategoriaan päätyi eri tekniikoita ja lisätehtäviä, kuten valaistusilmiöiden toisintamista.

Muistipiirustukseen valikoin työt sen mukaan, missä näkyi muistipiirustukseen viittaava mallikuvan numero. Piirustuksen opetuksessa oli tapana merkitä työhön käytetyn mallikuvan numero. Numero on kai lisätty työhön helpottamaan mahdollista myöhempää tarkastelua ja vertailua varten.

Sommittelu ja tyyllittely -kategoriaan tulivat kuvat, joissa on suunniteltu koristelua huonekaluihin tai piirretty muuta ornamentiikkaa. Salervo on ohjeistanut kyseisen tehtävänannon aloittamisen yksinkertaisesti, joten olen ottanut myös erinäiset geometriset muodot mukaan kategoriaan.

Tekstaus sisältää työt, joissa on harjoiteltu nimen kirjoittamista, numeroita ja erilaisten tekstin pätkien kirjoittamista paperille tai kuvaan. Työt voitaisiin lukea myös sommitteluksi, sillä niissä on oletettavasti opeteltu myös tekstin paperille sijoittamista ja sovittamista esteettisesti, mutta olen ottanut ne erilliseksi luokaksi tässä tutkielmassa.

Konstruktiivinen piirustus eli viivainpiirustus kattaa tehtävänannon, jossa on viivoitinta apuna käyttäen opeteltu piirtämään esine teknillisesti eri sivuilta. Yhdessä kuvassa on siis sama esine esitettynä useasta perspektiivistä. Kategoria on valitsemistani kaikkein pienin.

Vapaamuotoinen piirustus on nimensä mukaisesti ilman mitään tehtävänantoa toteutettua piirtämistä. Kategoriaa voisi myös kutsua mielikuvituspiirustukseksi, mikä oli termi tälle piirtämiselle jo ennen 1920-lukua.

Tämän luokittelun avulla saan luotua konkreettisesti kuvan Hakasen lasten käymän Rovaniemen Yhteiskoulun piirustuksen opetuksen tehtävänannoista ja toteutustavoista.

Vertailemalla tehtävänantoja määrällisesti, erityisesti Eilan tuotannossa, voidaan myös mahdollisesti nähdä mitä tehtävänantoja tehtiin koulussa eniten ja mitkä tehtävät olivat siten olettavasti arvostetuimpia. Eila oli perheen vanhin sisar ja ehti käydä Rovaniemen Yhteiskoulua sisaruksista pisimpään, joten hänen otantansa on tämän sisaruksiin nähden kattavin.

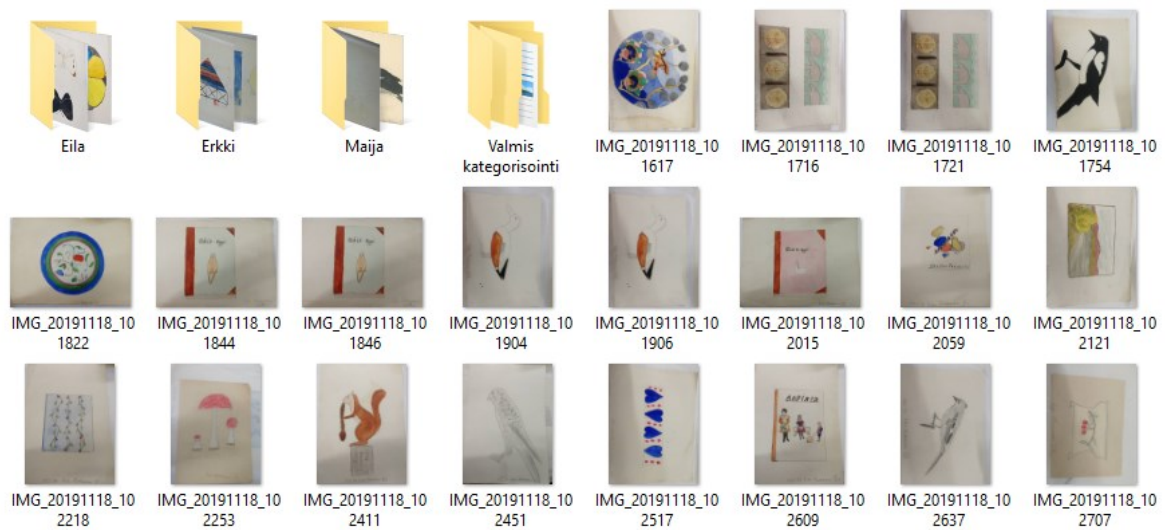
3.4. Sukellus kuva-aineistoon

Kuva 1: Kuvaa arkiston käsittelystä. Kuvan ottanut Minna Loukusa 21.04.2021.

Tutkielman konkreettinen matka alkaa Lapin maakuntamuseolla Rovaniemellä, missä Hakasen lasten arkisto sijaitsee. Arkiston piirustukset on säilötty huolella ja hyvän säilyvyyden jatkamiseksi sain puuvillahanskat töiden käsittelyä varten. Koska vain 40 työtä on digitoitu arkistosta, oli lopusta arkistosta otettava kuvat puhelimen avulla itselle talteen. Työskentelin yhdessä opiskelijatoverini kanssa, joten työ sujui suhteellisen helposti jaettuamme arkiston artikkelit kahden ihmisen kesken (kuva 1).

Töiden kuvaamisen jälkeen keräsimme kuvatiedostot tietokoneelle, jossa kävin ne läpi uudestaan. Pyrin varmistamaan itselleni, ettei aineistosta puutu kuvia. Varmistuttuani siitä, että koko aineisto on hallussani kaikessa kokonaisuudessaan, lähdin jakamaan työt Hakasen lasten kesken omiin kansioihin (kuva 2). Koin itselleni helpommaksi jakaa työt lasten kesken, sillä se ehkäisee kuvien sekoittamisen ja päällekkäisyyksien mahdollisuuksia, mutta pystyn myös jakamaan ja käsittelemään aineistoa osissa. Samalla sain tilastollisesti tietooni töiden määrät lapsikohtaisesti.

Kuva 2: Kuvakaappaus kuvien käsittelystä tietokoneella.

Kuvien digitoiminen antoi minulle tutkijana paremmat mahdollisuudet tarkastella töitä ilman joka kertaista reissua fyysisen arkiston ääreen. Tämä myös säästi arkiston töitä, sillä niitä ei tarvinnut siirrellä tai koskea jatkuvasti prosessin aikana. Kuvien digitaalinen muoto helpotti myös niiden jakamista kategorioihin.

3.5. Aineiston jakautuminen

Hakasen lasten arkisto ei tietenkään ole vain yksi iso nippu kuvia, jotka on tehnyt vain yksi ihminen tai joukko nimettömiä ihmisiä, vaan aineisto jakaantuu lasten kesken eri määräksi.

Eila Hakasen piirustukset: 162 kpl

Maija Hakasen piirustukset: 76 kpl

Erkki Hakasen piirustukset: 22 kpl

Muiden lasten piirustukset: 15 kpl

Määrät lukeutuvat hyvin pitkälle sen mukaan, kuinka pitkään lapset ehtivät käydä Rovaniemen yhteiskoulua, mutta on myös mahdollista, että töitä on jäänyt säilyttämättä. Se, onko töitä jäänyt perheen lapsilta säilyttämättä, ei välttämättä ole oleellinen tämän tutkimuksen päämäärän huomioon ottaen, mutta mahdollisuus on hyvä pitää mukana pohdinnassa tutkimuksen läpinäkyvyyden takia. Hakasen perheen lasten lisäksi arkistossa on luokkatoverien tekemiä töitä, jotka on saatettu antaa lahjana Hakasen perheen lapsille. Kaikkia luokkatoverien töitä ei ole signeerattu, mutta joukossa on muutamia nimiä, kuten Antero Jurva, Veikko Kortelainen, Annikki Kariniemi, Valteri Autti, Kerttu Kanerva ja Antero Kaltio.

Laskettuani töiden määrät lapsittain siirryin jakamaan ne valitsemini kategorioihin, jonka jälkeen aineisto hahmottui jälleen uudella tavalla. Kategorioissa lasten oma panos piiloutuu, mutta se kertoo heidän käymänsä Rovaniemeläisen koulun tehtävänannoista. Tehtävänannot keskustelevat keskenään eriävine määrineen ja voivat siten antaa osviittaa siihen, mitä Hakasen lasten opettaja tai koulun hyväksymä opetussuunnitelma on kokenut tarpeelliseksi opettaa. Tehtävänantoja sekä kategorioita etsiessäni olen tukeutunut Toivo Salervon ja Aapo Kohosen oppaisiin. Käsittelen aineistoa pääosin tämän kategorisoinnin kautta: mallipiirustus, muistipiirustus, sommittelu ja tyylyttely, vapaamuotoinen piirustus, tekstaus sekä viivoitinpiirustus. Alla on analysoimieni piirustusten lukumäärät kussakin kategoriassa.

Mallipiirustus: 140 kpl

Muistipiirustus: 51 kpl

Sommittelu ja tyylyttely: 41 kpl

Vapaamuotoinen piirustus: 18 kpl

Tekstaus: 16 kpl

Viivoitinpiirustus: 9 kpl

Näillä luokittelukriteereillä mallipiirustus osoittautui aineiston suurimmaksi kategoriaksi, mikä kattaa melkein puolet koko aineistosta. On mahdollista, että mallipiirustus on ollut yleisin tehtävänanto ainakin Hakasen lasten käymässä koulussa. Vapaamuotoinen piirustus

näyttäytyy aineistossa hyvin pienenä määränä verrattuna malli- ja muistipiirustusta sen vierellä enemmän mallipainotteisena kokonaisuutena. Onkin otettava huomioon, että syyt töiden tallentamiseen Hakasten kotona ovat voineet vaihdella. Samoin myös töiden valikoimille kategorioihin on tutkijana minun oman tulkintani varaista, enkä voi tietää mikä on ollut opettajan antama varsinainen tehtävänanto jokaisen tehtävän takana.

4. Historiallinen konteksti

4.1. Rovaniemellä vilkastuu

Rovaniemen kirkonkylästä tehtiin virallinen, kun siitä muodostettiin vuonna 1901 taajaväkinen yhdyskunta, vaikka kirkonkylä oli kylläkin ehtinyt olla olemassa jo aiemmin epävirallisesti (Heikkola, 1990. s. 13). Vuonna 1904 Rovaniemen kunnan hallinto siirtyi tähän kirkonkylään ja asemakaava vahvistettiin, jolloin kirkonkylässä asui noin 600 henkilöä (Heikkola, 1990. s. 13). Tämä oli Rovaniemen itsenäistymisen alku ja siitä alkoikin kirkonkylän voimakas kasvu. Kolme höyrystämöä aloitettiin kirkonkylässä ja osa niiden työntekijöistä asettui paikkakunnalle asumaan (Heikkola, 1990. s. 13).

Rovaniemen merkitys liikenteen ja kaupan keskuksena korostui, kun vuonna 1903 aloitettiin lossireitti Linaanrannasta Saarenkylään (Heikkola, 1990. s. 13). Rautatien valmistuminen vuonna 1909 lisäsi liikennettä (Heikkola, 1990. s. 13). Rovaniemelle perustettiin uusia kaupunkeja entisten kulkukauppiainien toimesta – lienevätkö löytäneet tiensä Rovaniemelle uusien kulkumahdollisuuksien johdosta (Heikkola, 1990. s. 13). Pääosin Rovaniemen talouden kasvaminen oli metsätalouden ja karjatalouden kehityksen harteilla, mikä ei aina taannut elantoa lisääntyvälle kaupungin väestölle (Heikkola, 1990. s. 13). Rovaniemelle muutti paljon ulkomaalta tullutta väestöä ja vuonna 1910 rovaniemeläisistä oli 11 % muualla syntyneitä (Rovaniemen historiatoimikunta, 1997, s.5). Näitä uusia asukkeja kutsuttiin ilmeisesti ”junantuomiksi” ja heitä kohtaan syntyi vieroksuntaa syntyperäisten rovaniemeläisten keskuudessa – tämä tarkoitti, että uusien asukkaiden tuli ponnistella hieman enemmän kotiutuakseen uuteen kotipaikkaansa (Rovaniemen historiatoimikunta, 1997, s.5).

Ensimmäinen maailmansota oli kauheudesta huolimatta myös ikään kuin palvelus Rovaniemelle. Sodan alkaessa Rovaniemestä syntyi Venäjälle kuljetettavien tarvikkeiden keskuspaikka (Heikkola, 1990. s. 15). Tavaraa kuljetettiin yli 1000 hevosen voimin Kantalahden satamasta Rovaniemen rautatieasemalle 1915–1916 talvella (Heikkola, 1990. s. 15). Tämä lisääntynyt rahdinajo toi tuloja maakuntaan, vaikkakin se oli syynä santarmien erityisvalvonnan alkamiseen, joka synnytti kitkaa Rovaniemeläisissä (Heikkola, 1990. s. 13).

1920- ja 1930-luvuilla Rovaniemi oli yhä Lapin metsätalouden keskuksena, mutta 1930-luvulla elinkeinoelämä monipuolistui ja suurin osa kauppalan asukkaista toimi palveluammateissa tai teollisuuden leivissä (Heikkola, 1990. s. 16). Päätoimisten maanviljelijöiden määrä oli tippunut noin 100 henkilöön (Heikkola, 1990. s. 16). Silti taloudellinen tilanne oli 1930-luvun lopulla hyvä ja kaupungin yleiskuva positiivinen 1920-luvun metsätalouden lakkoliikkeiden jälkeen (Heikkola, 1990. s. 16). Kauppalan alueella oli nyt kolme kansakoulu ja oppikoulu, sekä kaupunkiin oli saatu kirjasto (Heikkola, 1990. s. 16). Nämä kaksi vuosikymmentä tuntuivat olleen Rovaniemen kaupungille vilkkaita ja erityisen rikkaita sen kehityksen kannalta.

Nämä molemmat vuosikymmenet, 1920- ja 1930-luvut, olivat väestönkasvun osalta vilkkaita myös muualla maassa, ja Rovaniemi oli yksi nopeita väestönkasvun alueita Suomessa (Enbuske, 1997, s. 179). Ainoastaan suurimmat kaupungit kasvoivat nopeampaa väestöllisesti Rovaniemeen verrattuna, mutta esimerkiksi Oulu ja Lahti jäivät Rovaniemen jälkeen kasvun osalta (Enbuske, 1997, s. 179).

Suomessa ei kuitenkaan oltu kokonaisuudessaan positiivisessa asemassa. Pentti Virrankosken (2019, s. 347) mukaan suursodan jälkeinen yleinen lama, joka alkoi vuonna 1920, tuntui Suomeen asti ja markan arvo oli laskenut inflaation seurauksena, jota yritettiin nostaa epäonnistuneesti. Markan arvo saatiin kuitenkin nostettua vuonna 1921, mutta uusi lama alkoi vuonna 1928, jolloin saatiin huono viljelysato ja teollisuuden tuotanto laski (Virrankoski, 2019, s. 347). Oletettavasti työväestön palkat nousivat Suomessa jo 1920-luvulla, mikä johti asumisolojen paranemiseen (Virrankoski, 2019, s. 353). Paraneminen näkyi asuntojen koossa, sekä keskiluokkaa lähenevällä tavalla sisustaa (Virrankoski, 2019, s. 354). 1930-lukuun mennessä elintaso sekä ilmapiiri olivat tasoittuneet ja olivat edeltäviä 1917–1918 vuosia positiivisempia (Virrankoski, 2019, s. 355). Voisi uskoa, että tämä mielentila on myös näkynyt joissain määrin Rovaniemelläkin.

4.2. Hakasen perhe

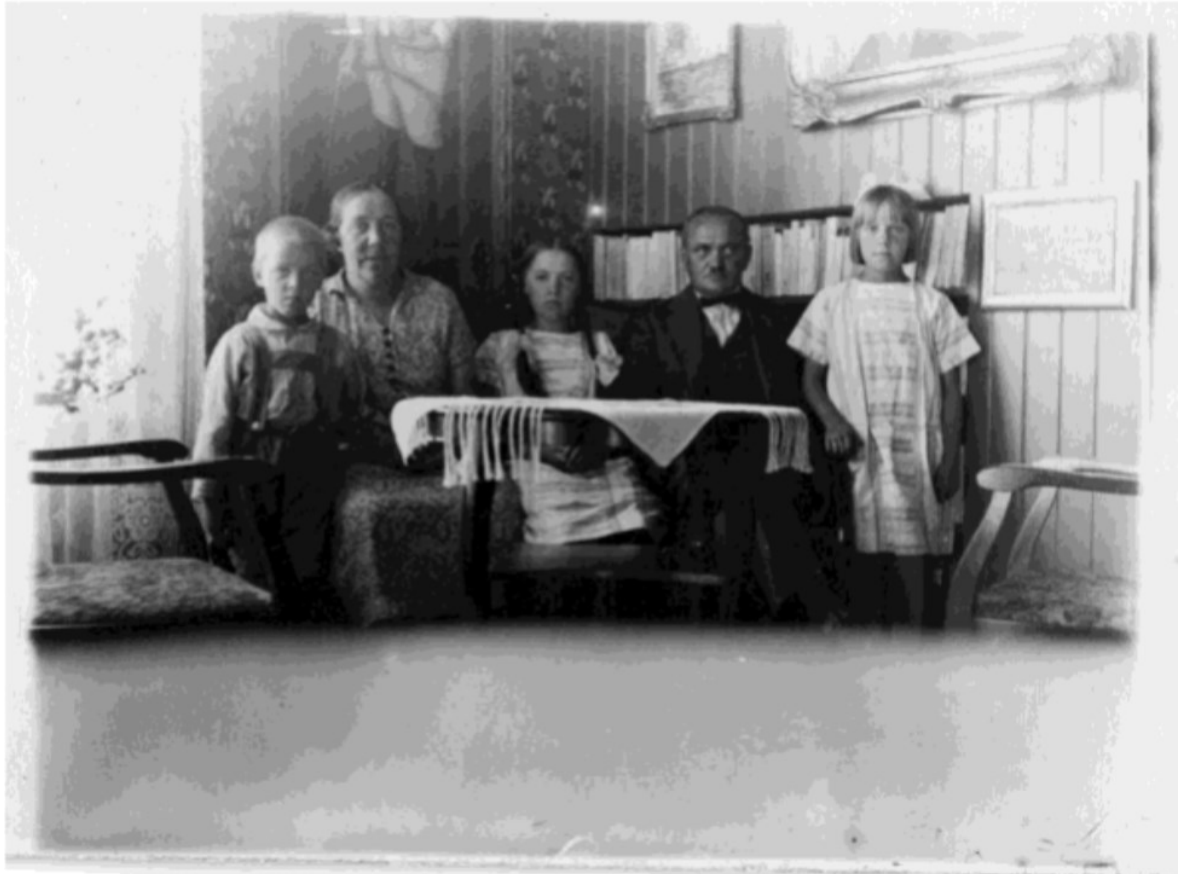
Hakasen perhe asui Kansankadulla Rovaniemellä isossa puisessa kotitalossa (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Perheeseen kuului isä Vilho Tuomo Hakanen, äiti Helmi Anna Hakanen, sekä neljä lasta (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Perheen esikoinen Aune menehtyi jo vuonna 1917, mutta perheeseen jäivät vielä Eila, Maija ja Erkki (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Eila oli heistä vanhin ja Erkki nuorin. Nämä kolme sisarusta kävivät koulua Rovaniemen yhteiskoulussa ja olivat ilmeisesti harrastuneet piirtämiseen ja kasvinkeräykseen (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642).

Vilho Hakanen oli kotoisin Vaasasta ja ammatiltaan asianajaja (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Hän kuitenkin muutti Tornioon ja aloitti siellä ammattinsa harjoittamisen vuonna 1904 (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Sieltä hän löysi myös todennäköisesti rakkaansa ja avioitui Helmin kanssa Torniossa vuonna 1910 (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Rovaniemen Kansankadulle he muuttivat jo seuraavana vuonna, jossa he aloittivat perheensä (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Tänä päivänä Hakasen perheen taloa ei enää ole, vaan sen tilalla sijaitsee nykyään Rovaniemen kansallisklubi ry:n kerrostalo (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642).

Perhe eli ilmeisesti taloudellisesti hyvin 1920-luvulla, sillä Vilho ja Helmi rakennuttivat perheelle vapaa-ajan huvilan Norvajärven Lismaniemelle vuonna 1929 (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Huvilassa käytiin kesäisin lasten kanssa ja rakennus on nähtävästi yhä saman suvun omistuksessa vielä tänäkin päivänä (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642).

Perheen isän yllättävän kuoleman jälkeen perheen talo Rovaniemellä myytiin ja irtaimistoa siirrettiin Norvajärven huvilalle säilöön, joka säilyi onnekaasti sodissa (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Huvilan omistaa nykyisin Outi Teittinen, joka on Hakasen sukua, ja hän lahjoitti osan huvilassa säilynyttä irtaimistoa Lapin

maakuntamuseolle, joka sijaitsee Rovaniemen Arktikumissa (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642). Arktikum on Ounasjoen rannalla sijaitseva museo ja tiedekeskus, Lapin maakuntamuseon lisäksi rakennuksessa toimii Arktinen keskus. Lahjoitettuihin esineistöihin kuului aiemmin mainitun kolmen lapsen koulupiirustuksia. Arkistoon kuuluu noin 300 kuvataidetyötä, josta osa on digitoitu Lapin maakuntamuseon toimesta (Lapin maakuntamuseo, Hakasen perheen arkisto, diaarinumero 642).

Kuva 3: 695:1 Helmi ja Vilho Hakasen perhe. Lapsista vasemmalla Erkki, keskellä Eila ja oikealla Maija. Lapin maakuntamuseo.

5. Aineisto

5.1. Mallipiirustus

Toivo Salervo (1924) ei erotellut malli- ja muistipiirustusta eri kokonaisuuksiksi oppaassaan *Kansakoulun piirustuksen opetuksen järjestelmä*, vaan hän käsittelee tehtävänantoja rinnakkain, yhdessä kappalekokonaisuudessa. Käsittelem kuitenk n äitä kahta kategoriää Aapo Kohosen (1911) *Piirustusopetus* oppaan tavoin erikseen selkeyden takia, mutta on hyvä ottaa huomioon näiden kahden tehtävänannon rinnakkaisuus sekä päällekkäisyys. Malli- ja muistipiirustuksen lähtökohtia voidaan pitää samana. Molempien tehtävänantojen keskipisteessä on jokin esine tai mallikuva, jonka oppilaat toistavat piirtämällä tai maalaamalla. Tehtävänannot eroavat toisistaan lähinnä toteutustavoissa, sillä mallipiirustuksessa malli on esillä koko työskentelyn ajan ja sen yksityiskohtiin voidaan syventyä helpommin, missä muistipiirustus nimensä mukaisesti tarkoittaa työskentelyä muistin varaisesti, kun malli piilotetaan piirtämisen alkaessa.

Mallipiirustuksen tehtävänanto on yksinkertainen, sillä sen toteuttamisen keskipisteenä on valittu malliesine tai mallikuva. Se miten mallipiirustus rikastuu, on kuvataiteen tekniikoissa, joita siihen voidaan soveltaa. Toteutukseen voidaan käyttää niin hiiltä, kuin väripa-pereita ja vesivärejä, joihin tutustuttiin porrastetusti luokka-asteittain. Salervo (1924) ei suo-raan mainitse tekniikoita mallipiirustuksesta järjestelmässään, vaan käy tekniikat läpi omina lohkoinaan, mutta aineiston mallipiirustus -kategoriasta on nähtävissä eri tekniikoita ja teh-tävänantoja. Kuvista ei voi tietää, onko mallipiirustus ollut jokaisessa niissä päätoimisena tehtävänantona vai onko opettajan päättämä tehtävä ollut esimerkiksi valoihin ja varjoihin keskittyminen, mutta suurimmassa osassa järjestelmän tehtäviä ja tekniikoita tunnutaan no-jautuvan johonkin malliin, mikä näkyy myös aineistossa.

Malleiksi Salervon (1924, s. 15) mukaan käyvät yksinkertaiset arkiset esineet ja luonnosta löytyvät fyysiset mallit. Siirryttäessä valaistusilmiöihin 'varsinaiset piirustusmallit' ovat kuitenkin Salervon sanojen mukaan tarpeellisia. Malleina voidaan käyttää valoa heijastavia esineitä, kuten pulloja, mutta mallien täytyy täyttää tehtävänannolle määritellyt ehdot

(Salervo, 1924, s. 15). Malli on sitä parempi, mitä koruttomampi se on – hyväksyttävä koristeellisuus on vain pintavilkkautta lisäävä savitöiden lasitettu ala (Salervo, 1924, s. 15). Piirustusmallien tehtävänä on opettaa eri esineiden tarkoitus, niiden materiaalin määräämä muoto ja värien pääominaisuudet, sekä opettaa oppilaita havaitsemaan, ymmärtämään ja kuvaamaan esineen muotoja sekä värejä, mikä myöhemmin laajenee myös perspektiiviin ja valoon (Salervo, 1924, s. 16). Hakasen lasten aineistossa nämä Salervon sanelemat periaatteet näyttävät pitävän, sillä kuvissa on käytetty malleina yksinkertaisia esineitä kuten kiuluja, kattiloita ja pulloja. Luontoaiheitakin löytyy varsin kattavasti muun muassa sulkina, kasveina ja sieninä (kuvat 4-5). Yksinkertaisten mallien rinnalle nousee kuitenkin myös täytettyjä eläimiä, elävän mallin piirustusta ja maisemakuvia. Malliesineistössä on jonkin verran toistuvuutta töiden kesken, vaikkakaan täysin samanlaisia asetelmia ei malleissa arkistosta löydy – tämä voi johtua siitä, ettei koululle ollut tarpeen hankkia alati karttuvaa malliesineistöä, vaan opettajat kierrättivät jo olemassa olevaa varastoaan.

Kuva 4: Eila Hakasen mallipiirustus työ ensimmäiseltä luokalta. Kuvan ottanut Minna Loukusa 21.4.2021.

Salervon (1924, s. 76) piirustuksen opetuksen järjestelmässä ensimmäinen luokka aloittaa kuvataiteen tekniikoiden opettelun hiilestä ja värikynistä. Eila Hakasen ensimmäisen luokan työ (kuva 4) on malliesimerkki siitä, mitä kyseisellä luokka-asteella haettiin mallipiirustuksella. Toteutukseen on käytetty värikyniä ja mallina on ollut yksinkertaisia sieniä luonnosta. Sienet voivat osaltaan kertoa siitä missä vaiheessa lukuvuotta työ on toteutettu, sillä useimmat sienet kasvavat syksyllä – olettaen, että sienet ovat aitoja ja ne on haettu luonnosta luokkaan. Sama kolmen sienen malli uusiutuu Eilan työssä kolmannella luokalla (kuva 5), mutta sienistä on selkeästi nähtävissä niiden erilainen muoto ja väritys verrattuna ensimmäisellä luokalla piirrettyyn kuvaan. Salervo on merkinnyt vesiväreihin siirtymisen seuraavaan osastoon, eli toiselle luokka-asteelle, mikä näkyy myös Eilan (kuva 5) kolmannen luokan työssä (Salervo, 1924, s. 75-76).

Kuva 5: Eila Hakasen mallipiirustustyö kolmannelta luokalta. Kuvan ottanut Minna Loukusa 21.4.2021.

Myös Kohonen (1911, s. 71) puolsi piirustuksen opetuksen aloittamista jostain helposta ja yksinkertaisesta, josta voidaan edistyä vaikeampiin tehtäviin. Hänen mukaansa opetuksen oli lähdettävä lapsen omasta ympäristöstä löytyvistä pintavaikutteisista aiheista, joihin luettiin muun muassa vihkoja ja kirjekuoria (Kohonen, 1911, s. 71). Kohonen (1911, s. 71) on myös samalla linjalla Toivo Salervon kanssa luontoaiheisten mallien osalta, sillä hän luettelee oppaassaan sopiviksi malleiksi myös lehdet, kukat ja perhoset. Hakasen arkistosta löytyy lisäksi Eilan mallipiirustus töitä, joissa mallina on ollut todennäköisesti ollut Eilan oma

vihko tai oppikirja. Työt sijoittuvat ensimmäiselle kolmelle luokka-asteelle, mikä mukailee Kohosen kirjoittamaa opetuspolkua.

Muilta arkiston lapsilta ei mallipiirustuksen osalta näitä löydy, eikä Salervo omassa piirustuksen opetuksen järjestelmässään näitä mainitse. Aapo Kohosen opas on ilmeisesti julkaistu aiemmin mitä Salervon vastaava opas, mikä voi olla näkyvä merkki opetuksen järjestelmän muutoksesta, missä on mallipiirustuksen alkutaipaleen osalta siirrytty enemmän luontopainotteisiin aiheisiin. Eila oli sisaruksista vanhin ja hän on, piirustusten merkintöjen mukaan, ollut kolmannella luokalla vuosina 1925–1926, joka merkitsee, että Eila on oletettavasti aloittanut koulunkäynnin Salervon piirustuksen opetuksen järjestelmän aiempien painosten ollessa jo julkaistuna. Vihkojen mallina käyttäminen tai käyttämättömyys on kylläkin kokonaisuutta tarkastellen minimaalinen huomio. On silti kiinnostavaa, miksi Kohosen mainitsemia vihkoja näkyy yhtä Erkin muistipiirustustyötä lukuun ottamatta vain Eilalla.

Tyypillisten kuvataidekasvatuksen materiaalien tekniikoiden lisäksi mallipiirustuksen kokonaisuudesta pilkistää valaistusilmiöiden ja varjokuvauksen tekniikat tai tehtävänannot, jotka ovat todennäköisesti toimineet keskittymisen kohteena mallipiirustuksen tehtävänannon rinnalla. Opettajan antamana tehtävänantona on myös voinut olla nimenomaan varjokuvaus tai valaistusilmiö, mutta niissä on oletettavasti käytetty jotain esinettä mallina, mikä siirtää tehdyn työn luomaani kategoriointikriteeriin.

Salervo ohjeistaa tuottamaan varjokuvauksen sivellintyönä tai luonnostelun jälkeen mustalla vesivärillä (Salervo, 1924, s. 44). Varjokuvauksessa oli ilmeisesti päämääränä kuvata mallina olevaa esinettä sivustapäin tumman siluetin kautta. Siluetti voitiin toteuttaa joko täyttämällä ääriviivojen rajaama tila kokonaan mustalla yksityiskohtia huomioimatta, täyttämällä alue mustalla siten että piirustuksen negatiiviset alueet luovat esineelle ääriviivat tai käyttämällä mustaa väriä vain ympäröimään vaaleiden värien kohdat, luoden vaikutelman valon osumisesta esineeseen (Salervo, 1924, s. 44). Aineistossa varjokuva harjoituksia on toteutettu näillä kaikilla tavoilla. Materiaaleina on käytetty mustaa vesiväriä tai mustetta, mutta myös mustaa paperia. Kaikki tämän kategorian varjokuvaustyöt ovat Eilan tuotantoa. Mallina on ollut Salervon antamien esimerkkien tapaan muun muassa saapas, lakki ja puukko.

Eilan varjokuvaustyö puukiulusta, lukosta ja avaimesta (kuva 6) on toteutettu toisella luokalla mustalla vesivärillä tai musteella jättäen negatiivista tilaa luomaan ääriviivan

vaikutelmaa. Mustan takaa pilkistävä lyijykynän jälki kertoo Eilan tehneen esipiirustuksen eli luonnoksen esineistä ennen maalaamista. Kaikki Eilan tuottamista varjokuvaustöistä sijoittuvat toiselle luokalle. Tämä nostattaa kysymyksen siitä oliko Eilan opettaja vain erityisen innokas kyseisestä tehtävänannosta vai kuuluiko se koulun käyttämään opetussuunnitelmaan, jota ei ole syystä tai toisesta käytetty enää nuorempien sisarusten koulunkäynnin aikana.

Kuva 6: Eila Hakasen toisella luokalla tehty varjokuvaustyö. Kuvan ottanut Minna Loukusa 16.04.2021. Kuvan ottanut Minna Loukusa 28.1.2021.

Valaistusilmiöissä on väriskaala saanut olla ilmeisesti laajempi ja tehtävässä on harjoiteltu nimensä mukaan erilaisten valaistusilmiöiden kuvaamista paperilla. Opetettavista ilmiöistä Salervo (1924) nimeää erityisesti kiiltovalon, puolikiillon, väriheijastukset, valo- ja varjopuolen sekä heittovarjon. Valaistusilmiöt eivät eroa paljoakaan puhtaasta mallipiirustuksesta, mutta valoa ja varjoja tutkivia piirustuksia löytyy varjokuvausta enemmän ja Eilan lisäksi myös Maija on ottanut osaa niiden tuottamiseen.

Selvien esinemallien lisäksi kategoriassa on joitain elävän mallin piirustuksia, koristeellisia malleja sekä värisommitelmia, jotka hipovat koristesommittelun ja mallipiirustuksen rajaa. Olen kuitenkin ottanut työt mallipiirustukseen niiden spesifien muotojen takia, sillä ne antavat vaikutelman siitä, että oppilas on luultavasti käyttänyt jotain mallikuvaa. Kategoriassa on myös kolme kuvaa kadusta, jotka on oletettavasti tehty mallista sekä samalla harjoiteltu pakopisteperspektiivin piirtämistä. Pakopisteperspektiivi hapuilee mallipiirustuksen ja viivoitinpiirustuksen rajaa, mutta nämä kolme kuvaa sisältävät yksityiskohtia, kuten pensaita, joten olen tullut tulokseen, että ne on toteutettu mallikuvaa tai oikean elämän mallia käyttäen.

5.2. Muistipiirustus

Aapo Kohonen (1911, s. 65) erottaa muistipiirustuksen esinepiirustuksesta, eli mallipiirustuksesta siten, että muistipiirustuksessa kyse on muistiin jääneen kuvan piirtämisestä, missä mallipiirustuksessa piirretään edessä olevasta aiheesta tai esineestä. Kohonen (1911) nimeää muistipiirustuksen laajana sekä tärkeänä osana piirustuksen opetusta. Hän jopa vertaa muistipiirustusta puhumiseen ja kirjoittamiseen yhtä arvokkaana ja kansainvälisenä henkisen elämän ilmaisun välineenä (1911, s. 65). Myös Toivo Salervon (1924, s. 14) mukaan muistipiirustus säilyttää tärkeytensä koko laaditun piirustuksen järjestelmän läpi. Hän kuvailee tehtävänantoa yksin määrävänä ja taitoa vaativana tehtävänä, jota voidaan käyttää myöhemmin puhtaasti yhtenä tehtävänä tai yhdistää sitä mallipiirustuksen kanssa (Salervo, 1924, s. 14).

Kohosen (1911, s. 65) mukaan ihmisten muistissa olevat mielikuvat esineistä ovat epäselviä sekä epämääräisiä, jonka takia hänen mukaansa tietomme visuaalisesta maailmasta on vajavainen. Tästä johtuen hän piti tärkeänä tämän visuaalisen tiedon lisäämisen ja sitä myötä myös vakuuttaa muistipiirustuksen asemaa (Kohonen, 1911, s.65).

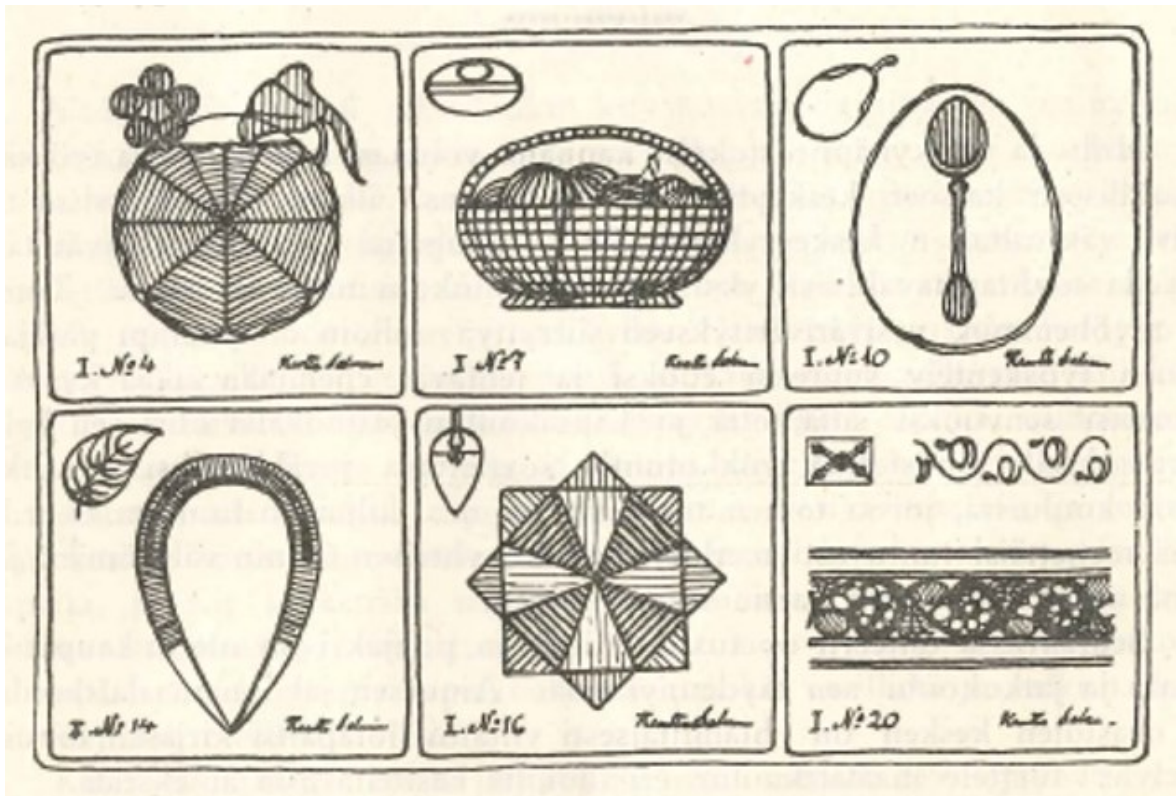
Piirustuksen opetuksen tehtävänä on myös välittää muistoomme mahdollisimman paljon mielikuvia, niin paljon kuin mahdollista meidän mielikuvavarastoamme rikastuttaa. Näkömielikuvat kuitenkin, kokemuksen mukaan, katoavat, vieläpä sitä pikemmin, mitä epämääräisemmät ja epätarkemmat ne ovat. Muistista piirustamisen avulla tulemme ei ainoastaan säilyttämään mielikuvavarastoamme johonkin määriin muuttumattomana, vaan

myöskin selvittämään ja täydentämään epämääräisiä, vajanaisia ja väärä mielikuvia. Muistista tehty kuva osoittaa, millainen meidän mielikuvamme on asianomaisesta esineestä, ja muistikuvan vertaaminen itse esineeseen johtaa virheellisten näköaistimusten oikaisemiseen. (Kohonen, 1911, s. 65)

Muistipiirustuksessa voidaan Salervon mukaan käyttää mallin sijaan myös yleisesti tiedossa olevia mielikuvia, jotka ovat kaikille entuudestaan tuttuja. Tämän mielikuvan voi opettaja tai oppilas muististaan piirtää luokkahuoneen taululle (Salervo, 1924, s. 14). Mikäli piirretty kuva on tullut vanhastaan tutusta mielikuvasta – Salervo ohjeistaa korjaamaan piirustuksen virheet, mikäli niitä ilmenee (Salervo, 1924, s. 14).

Sekä malli- että muistipiirustuksessa käytetään samoja tekniikoita ja aiheita, kuten valaistusilmiöt ja vesivärit. Vaikkakin Salervo ja Kohonen erottavat nämä tekniikat toisistaan; päällisesti katsottuna malli- ja muistipiirustuksen tuotokset eivät näyttäydy kovinkaan erilaisina. Miten olen itse erottanut nämä kaksi samankaltaista tehtävänantoa toisistaan, tätä tutkimusta ajatellen, on muistipiirustuksen mallinumerojen näkyvyys. Muistipiirustusta tehtäessä on ollut tapana merkitä mallin tai mallikuvan numero teokseen – tämä voi olla mahdollisen opettajan jälkitarkastelun tai vertailun helpottamiseksi. Olen siis lukenut muistipiirustukseksi ne työt, joissa on merkittynä jokin numero, jonka voidaan olettaa olevan alkuperäiseen malliin viittaava.

Kuten mallipiirustuksessa, Salervon määrittelemä hiilen ja värikynien opettelu ensimmäisellä luokalla pätee myös muihinkin tehtävänantoihin. Muistipiirustuksessa keskitytään aluksi päämuotoihin, joita piirrettävät viivat noudattavat (Salervo, 1924, s. 40). Muotoina luetellaan erityisesti ympyränmuotoiset, soikionmuotoiset, munanmuotoiset, liekinmuotoiset sekä suoraviivaiset malliesineet, mutta mukaan luetaan myös aaltonauha -sommitelmiä ja vapaampimuotoisia esineitä (Salervo, 1924, s. 41). Salervo on esittänyt suositellut muodot jopa visuaalisesti oppaassaan (kuva 7). Esimerkki kuvista voidaan nähdä mitä hän ajoi takaa harjoitettavan muodon mukailua piirrettävillä viivoilla. Vesiväreihin siirryttäessä toisella luokalla nojaututaan muistipiirustuksesta mallipiirustuksen puolelle, sillä värien, heijastusten sekä valaistuksen mahdollisimman tarkka toisintaminen vaatii mallin esilläoloa koko työskentelyn ajan (Salervo, 1924, s. 15).

Kuva 7: Havainto kuva harjoitettavista päämuodoista Toivo Salervon oppaasta (Salervo, 1924, s. 40).

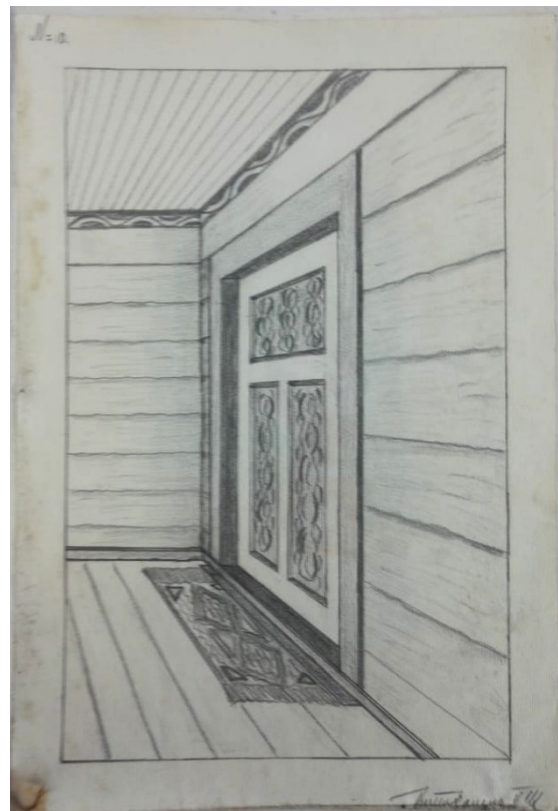
Hakasen lasten oppilastöistä kyllä löytyy Salervon puoltamaa yksinkertaista puhdasta muistipiirustusta, mutta suuri osa töistä vaikuttaa yksinkertaisia muotoja monimutkaisemmilta ja niissä on siirrytty värien kuvaamiseen. Monimutkaisemmissa malleissa on käytetty luontoaiheita ja arkisia esineitä, mutta joukosta löytyy myös perspektiiviä tarvitsevia kuvia. Yksinkertaiset muistipiirustusmallit näyttävät palloina ja muina muotoina, jotka on toteutettu värikyllä, paperin liimaamisella tai vesivärein.

Kuva 8: Maija Hakasen muistipiirustustyö vuodelta 1926. Oikeassa yläkulmassa mallinnumero 2. Työ on toteutettu kolmannella luokalla. Kuvan ottanut Minna Loukusa 21.4.2021.

Maija Hakasen muistipiirustustyö (kuva 8) sisältää mallikuvan numeron ja vaikkakin työssä on yksinkertaisia muotoja, liekin ja pallon muotoisia lehtiä, voidaan olettaa tehtävän yhtenä tarkoituksena olleen värien havainnointi ja kuvaaminen vesivärein. Maija on saanut tehtävänannon kolmannella luokalla, mikä myös Salervon piirustuksen järjestelmän mukaan tarkoittaisi puhtaasta muistipiirustuksesta siirtymistä sen sekoittamiseen muihin tehtävänantoihin. Kohonen (1911, s. 71) koki lehdet erinomaisina malleina esinepiirustukseen siirryttäessä muistipiirustuksesta niiden yksityiskohtien sekä helposti muunneltavan haasteellisuuden ansiosta. Pelkästä numerosta ei voida tietää, ovatko mallina olleet lehdet esillä vain työskentelyä aloitettaessa, vaikka niiden värien käyttö viekin havaintoa siihen suuntaan, että lehdet olisivat voineet olla esillä koko työskentelyn ajan. Tämä kysymys nousee esiin suurimassa osaa tätä kategoriaa, sillä kuvat ovat niin moniulotteisia, että voisi kuvitella olevan mahdotonta toteuttaa työ ilman kokoaikaista vertailukuvaa. Eritoten silmiin osuu kahdesti toistuva tehtävänanto, jonka Maija ja hänen mahdollinen luokkatoverinsa ovat tehneet viidennellä luokalla (kuvat 9 ja 10). Luokkatoverin nimeksi voisi arvella olevan Veikko. Molemmissa töissä on vasempaan yläkulmaan merkitty mallin numero 10. Numero ja työn

ulkoasu antavat mielikuvan siitä, että mallina on voinut toimia mahdollisesti mallivihkosta saatu kuva. Maijan työ on Veikon työtä selkeästi yksinkertaisempi, eikä voida tietää ovatko Veikon kuvassa olevat yksityiskohdat mallikuvasta itsestään vai ovatko ne omatoimisesti lisättyjä. Mallikuvan toteutus on tarvinnut perspektiivin tarkastelua ja molemmissa töissä se on toteutettu hyvin samankaltaisesti – minkä voi nähdä haasteellisena toteuttaa puhtaasti muistiin varautuen.

Kuvat 9 ja 10: Vasemmalla Maija Hakasen mallista tehty piirustus. Oikealla Veikko Korttelaisen piirustus samasta mallista. Kuvat ottanut Minna Loukusa 21.4.2021.

Kohosen (1911, s. 101) piirustusopetuksen oppaassa on ehdotettu tehtävänantoja luokkasteittain, jossa on neliosastaisen kansakoulun ensimmäisessä osastossa esitettynä ”Yhdistettyä esine- ja muistipiirustusta”. Tehtävä selitetään seuraavasti:

Esinepiirustusta suoritetaan etupäässä ennen tunnettujen mutta myöskin muiden yksinkertaisten, pintavaikutteisten esineiden (oppilaan ympäristössä, kotiseudulla tai koulussa esiintyvien käytäntökapineiden; yksinkertaisten lehtien, hedelmien, juurien, oksien ja helppojen kukkamuotojen) mukaan sekä harjoittamalla värien tapaamista ja esineiden

pintamuotojen vapaata, luonteenomaista kuvaamista pensselillä ilman kynän esipiirustusta). (Kohonen, 1911, s. 102)

Vaikka Kohosen esittämä tehtävänanto puhuukin yksinkertaisista esineistä – on huomioitavaa, että muistipiirustusta näytetään yhdistäneen toisiin tehtävänantoihin. Moniulotteisemat työt voivat olla todistusta muistipiirustuksen yhdistämisestä mallipiirustukseen ja mielikuvapiirustukseen. Mallipiirustuksen puoleen nojaavat ainakin Maijan maalaamat lehdet (kuva 9) ja hänen sekä luokkatoveri Veikon piirtämät kuvat huoneen ovesta (kuvat 9 ja 10). Mielikuvapiirustusta voisi mahdollisesti olla Erkin piirtämä kuva sotatilanteesta, jossa kyllä näkyy muistipiirustuksen numero, mutta piirustus itsessään antaa vaikutelman mielikuvituksen käytöstä.

5.3. Sommittelu ja tekstaus

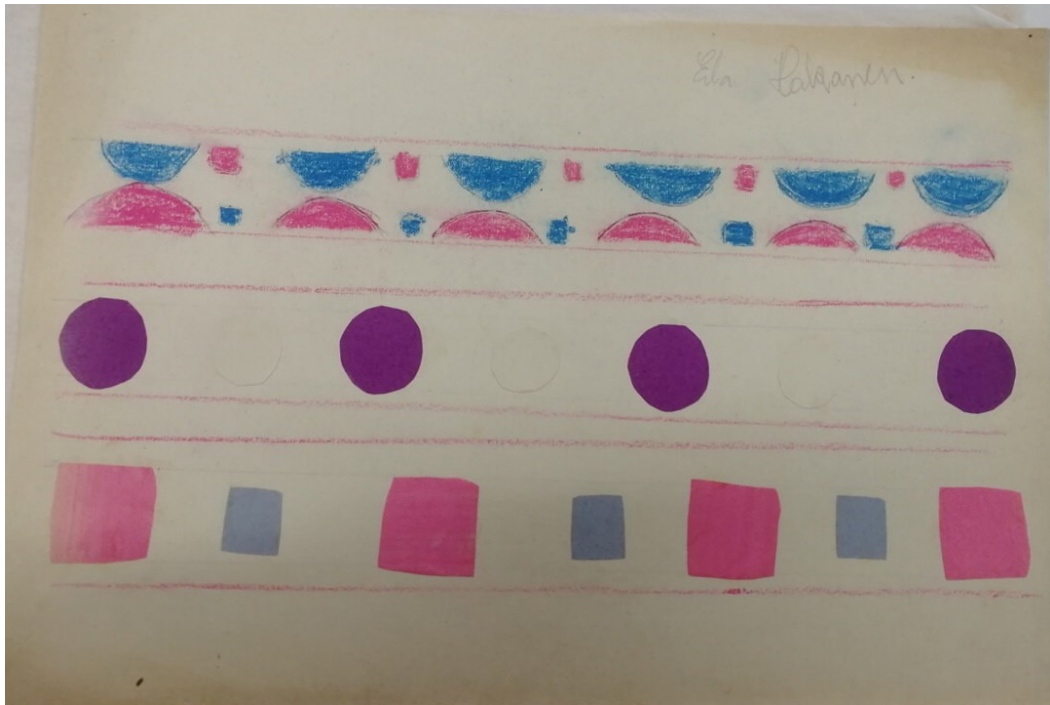
Aapo Kohonen (1911, s. 147) esittää kuvaavassa taiteessa sommittelun merkitsevän tapaa valikoida ja järjestää värejä, muotoja, viivoja ja pintoja, joiden avulla taiteilija ilmaisee ajatusmaailmaansa teoksessa. Hänen mukaansa hyvä sommittelu vaatii kuvan osien sopusuh-
taisen järjestyksen kauniiksi kokonaisuudeksi siten, että jokainen kohta on osa kokonaisuutta ja kuva-alan eri kohdat ovat niin sanotusti oikeassa suhteessa toisiinsa (Kohonen, 1911, s. 148). Kohonen pitääkin sommittelua tärkeässä asemassa taiteen opetuksessa.

Sommitteellisen puolen painottaminen, jonka merkitys kaiken taiteellisiin päämääriin tähtäävän kuvaavan toiminnan alalla on yhtä tärkeää kuin konsanaan oikean näkeminen ja virheettömän kuvaamisen, on alettava piirustuksen opetuksen ensimmäisestä tehtävästä. Aluksi se kohdistuu kuvan oikeanlaiseen sijoittamiseen paperille, myöhemmin pintojen ja värien tasapainoiseen ryhmittelyyn, mallin ja ryhmän asetteluun, maisemapalan valintaan ja niin edelleen, sekä tyyllittelyyn liittyneenä kuvattavan viivojen ja väriryhmittelyn säännöstelyyn tai koristeelliseen kehystelyyn. (Salervo, 1924, s. 18)

Sommittelu alkaa siis, Salervon mukaan, jo piirustuksen opetuksen alkumetreiltä, mikä voi piileskellä myös tämän aineiston muissa tehtävissä, esimerkiksi kuvan asettelemisessa paperille. Muiden tehtävien ohella opetettu sommittelu tekee sen löytämisen arkistosta

haasteelliseksi, joten sommittelun kategoriaan olen ottanut selkeämmin nähtävissä olevia sommittelun töitä, joissa on harjoiteltu värien ryhmittelyä tai kuvioita. Koristesommittelun Kohonen (1911, s. 131) nimeää sisältyvän sommittelun kehään, sillä myös koristesommitelussa harjoitetaan taitoa esittää kauneutta koristeessa tai ornamentissa. Salervo (1924, s. 18) ei tätä yhtä suoraan oppaassaan kirjoita, mutta hän on sisällyttänyt koristesommittelun sommittelua käsittelevään kappaleeseensa. Tämän takia olen lukenut luotuun kategoriaan myös töitä, joissa on mahdollisesti suunniteltu jonkun esineen koristelua. Tietenkin, kuten muissakin kategorioissa, on näiden kriteerien löytäminen aineistosta täysin tutkijan tulkinnan varaista. Koristesommitelu aloitettiin yksinkertaisista tehtävistä, kuten esimerkiksi leikkaamalla kahdesta erivärisestä paperista erikokoisia neliöitä tai ympyröitä, joita riviteltiin ryhmittäin niin sanotusti mittausopillisesti koristellen (Salervo, 1924, s. 19).

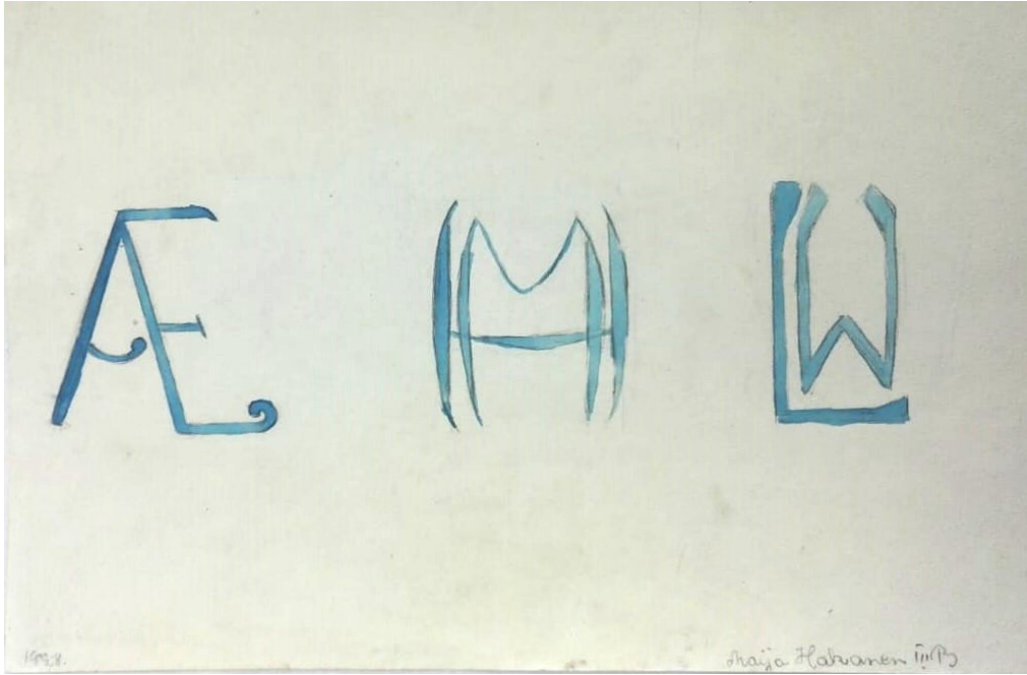
Koristesommitelua esiintyy tässä kategoriassa jo ensimmäisellä luokalla. Eilan töihin luokituu kuvioiden ryhmittelyä paperille (kuva 11) ja vaikka luokkaa tai vuosinumeroa ei ole työhön merkitty, voisi olettaa työn olevan vähintäänkin puhtaan koristesommittelun opetuksen alkupään tehtäviä. Työssä on käytetty Salervoa mukailevia väripaperista leikeltäviä muotoja, mutta työhön on myös käytetty värikyniä. Värikynien käyttö voi osaltaan sijoittaa työn toteutuskohtaa kansakoulun alkuun, jolloin värikynien käyttö painottui ensimmäiselle ja toiselle luokalle (Salervo, 1924, s. 76). Kaikki kategorian työt eivät ole vain muotojen asettelua, sillä osasta töitä löytyy myös piirrettyjä eläimiä ja muita moniulotteisempia aiheita.

Kuva 11: Eila Hakasen koristesommittelu työ. Vuosi ja luokka ei tiedossa. Kuvan ottanut Emilia Karvanen 21.4.2021.

Arkistossa on eri muotojen ja värien lisäksi koristesommiteltu esineitä, kuten muun muassa penkki ja lyhty. Arkistosta löytyy myös ryijyjä ja mattoja muistuttavia piirroksia, mikä voi viitata käsityön oppiaineen ja piirustuksen opetuksen linkittymisestä. Salervo mainitsee oppaassaan mahdollisuuden hyödyntää koristesommittelua käsitöissä, kun oppiaineessa on tekeillä koristelua tarvitseva työ (Salervo, 1924, s. 18).

Sommitelun rinnalle otan tähän kappaleeseen myös tekstauksen, joka sisältää töitä, jotka ovat puhtaasti tekstausta, tekstin tyylittelyä tai tekstin asettelua osaksi kuvaa. Tässä aineistossa tekstausta on oma kategoriansa, sommitelusta irrallaan, mutta sommitelun ja tekstauksen raja voi olla häilyvä, sillä tekstin asettelu esimerkiksi piirrettyyn kuvaan tarvitsee sommitelmallista ymmärrystä. Salervo (1924, s. 19) mainitsee sommitelun yhteydessä lyhyesti nimikirjainsommitelun, joka on ilmeisesti esimerkiksi oppilaan omien nimikirjainten sommitelua sekä tyylittelyä (kuva 12). Salervo ehdottaa sopivaksi nimikirjainsommitelun opetuksen ajankohdaksi, kun pojille opetetaan teollisessa piirustuksessa tekstausta (Salervo, 1924, s. 19).

Kuva 12: Maija Hakasen kolmannen luokan nimikirjainsommittelu työ. Vuosi merkintä mahdollisesti 1928. Kuvan ottanut Minna Loukusa 21.4.2021.

Tekstauksen tai tekstailun Salervo (1924, s. 35) esittelee oppaassaan lyhyesti ottaen uudelleen esille suosituksen sen opetuksesta teollisen piirustuksen yhteydessä, erottelematta onko se pojille vai tytöille, ja esittäen sen opetuksen alkutehtäviä sekä välineistöä. Salervon (1924, s. 35) mukaan tekstaus voidaan aloittaa yksiviivaisena lyijykynää työssä hyödyntäen, josta voidaan edetä rikkaampaan toteutukseen yhä lyijykynää käyttäen tai talttamaiseksi vuollulla puupuikolla ja vesivärillä maalaten. Vesiväriä on tämän kategorian töissä käytetty vain Maijan työssä (kuva 12). Lyijykynällä tehty alkuluonnos voi kuitenkin merkitä sitä, ettei työtä ole maalattu suoraan puupuikkoa käyttäen vaan työssä on käytetty sivellintä.

Tekstailutöiden värityksen Salervo ohjeistaa tehtäväksi hyvin kastellulla sivellimellä, tuottaen ohutta ja tasaista väriä, jossa vain leikkauspinnat voidaan maalata muuta työtä tummemmaksi (Salervo, 1924, s. 35). Maija onkin värittänyt työnsä kevyesti ja tasaisesti, mikä mukailee Salervon ohjeita. Jatko-opetukseen Salervo (1924, s. 35) mainitsee piirustusmusteen käytön puikolla, teräskynällä tai pyörökirjoitusterällä. Piirustusmusteen tai mustan vesivärin käyttöä löytyy myös aineiston tästä kategoriasta. Lyijykynän, vesivärien ja musteen lisäksi kategoriassa on töitä, joissa on käytetty värikyniä.

Nimikirjainsommittelua löytyy kategoriasta viisi kappaletta, joka on kategorian 16 työstä noin kolmannes. Kaikkiin töihin ei ole merkitty luokka-astetta tai vuosilukua, joten nimikirjainsommittelun tai tekstauksen aloitus aikaa koulunkäynnissä ei voida kuin spekuloida. Maija on tehnyt aikaisimman nimikirjainsommittelunsa kolmannella luokalla, mikä on muisakin tekstaustöissä aikaisin merkitty luokka-aste.

Muut tekstaustyöt sisältävät oman nimen tekstausta, numeroiden harjoittelua sekä pidempien tekstiosuuksien asettelua. Pidemmässä teksteissä on muun muassa suunniteltu mahdollisesti koulujuhlan ohjelmalehtistä. Olen sisällyttänyt kategoriaan myös Maijan neljännen luokan työn; vaikka siinä ei näy varsinaista kirjoitusta tai sanoja, työ voi olla esimerkiksi kirjan sivun runko, johon on lisätty tekstimäistä viivaa kuvaamaan minne todellinen teksti sijoituisi. Työ hapuilee sommittelun ja tekstauksen rajaa, täyttäen kriteereitä molemmista, mutta tässä tutkimuksessa se jää silti enemmän tekstauksen pariin

5.4. Viivoitinpiirustus

Viivoitin- tai viivainpiirustuksella on ollut useita kutsumanimiä kuten konstruktiivinen piirustus, harppiirustus, sekä sidottu piirustus (Kohonen, 1911, s. 86). Nimensä mukaan viivoitinpiirustus eroaa käsivaraisesta piirustuksesta viivoittimen ja muiden tarkkuutta antavien välineiden käyttämisellä piirustuksessa apuvälineenä. Aapo Kohonen (1911, s.86) perustelee viivoitinpiirustuksen tärkeyttä oppilaan tarkoituksena oppia tarkkaan, siistiin ja nopeaan työskentelyyn sekä sen arvon korostuessa joissain ammateissa. Kansakoulussa tehtävänannon tarkoituksena on opettaa oppilaita ymmärtämään erilaisten kuvioiden säännöllisyyksilä sekä esineiden muotoja, suuruus- ja tilasuhteita (Kohonen, 1911, s. 99).

Kohosen mukaan viivoitinpiirustusta tulisi integroida muiden oppiaineiden kanssa, kuten käsitöiden sekä mittaus- ja muoto-opin kanssa (Kohonen, 1911, s. 99). Erityisesti kolmannen luokan ja yläluokkien välillä Kohonen kirjoittaa viivoitinpiirustuksen opetuksen tapahtuvan mittausopissa, jolloin piirtämistä tapahtui piirustustuntien sijaan mittausopin tunnilla (Kohonen, 1924, s. 87). Hän myös mainitsee, että viivoitinpiirustusta olisi hyvä opettaa eri lailla

eri sukupuolille, mutta ei tästä huolimatta sano, että tytöt oppisivat sitä käsityön tunneilla ja pojat mittausopin tunneilla (Kohonen, 1911, s. 87).

”Sen sijaan että käsivaraisessa piirustuksessa suoritetaan piirustus vapaasti ilman apuvälineitä, harjoitetaan konstruktiiivisessa piirustuksessa oppilaita tekemään konstruksioneja, teelmiä, viivottimen, harpin, kolmikulman, lyijykynän, tushipiirtimen y. m. avulla. Konstriktiivinen piirustus on luonteeltaan matemaattista ja sidottua.” (Kohonen, 1911, s. 86)

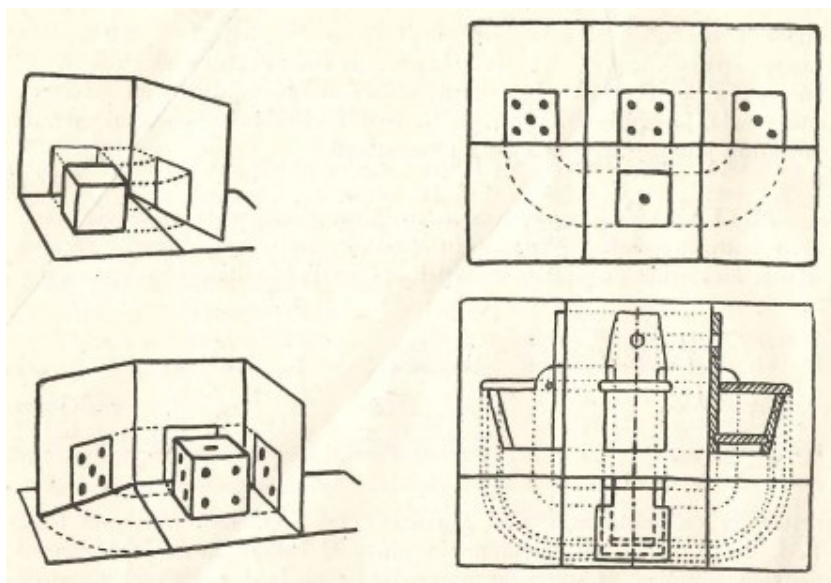
Salervon (1924, s. 34) mukaan viivoitinpiirustuksen tehtävissä olisi yleisesti, hänen oppaansa julkaisuaikana, luovuttu musteen käytöstä ja työt toteutettiin lyijykynää ja vesivärejä käyttäen. Kohonen (1911, s. 87) kehottaa piirtämään täsmällisesti ja siististi käyttäen tushipiirintä ja maalaamalla keveällä otteella, mahdollisesti vesiväreillä. Tämän aineiston kategorian töissä ei tussia ole käytetty, vaan työt on toteutettu Salervon mukaisesti lyijykynällä. Vesivärejä tai muuta väritystä ei töistä kuitenkaan löydy. Merkityt työt sijoittuvat vuosille 1929–1931, mikä on lähempänä Salervon oppaan julkaisuajankohtaa, jolloin hänen oppaansa on voinut olla Kohosen opasta enemmän ajan tasalla.

Viiivoitinpiirustusta on tässä aineistossa pienin kategoria, ja kaikki työt ovat Maijan tuotantoa. On kuitenkin huomioitavaa, että seitsemän tämän kategorian töistä on päätynyt muistipiirustuksen yhteyteen, sillä töihin oli merkitty muistipiirustukseen viittaava mallikuvan numero. Luomaani luokittelun kriteeriä kunnioittaen annoin kyseisten töiden pysyä muistipiirustuksen tehtävänannon alla, mutta työt ovat tekotavaltaan identtisiä muihin Maijan piirtämiin viivoitinpiirustus töihin. Toinen huomioitava ajatus on, että mallipiirustuksen kategorian alle päätyi pakopisteperspektiivi töitä, esimerkiksi kaduista, ja näiden töiden luokittelu on häilyvä. Työt on toteutettu viivoitinta käyttäen, mutta toisaalta kuvissa on suureholla todennäköisyydellä katsottu jostain mallia.

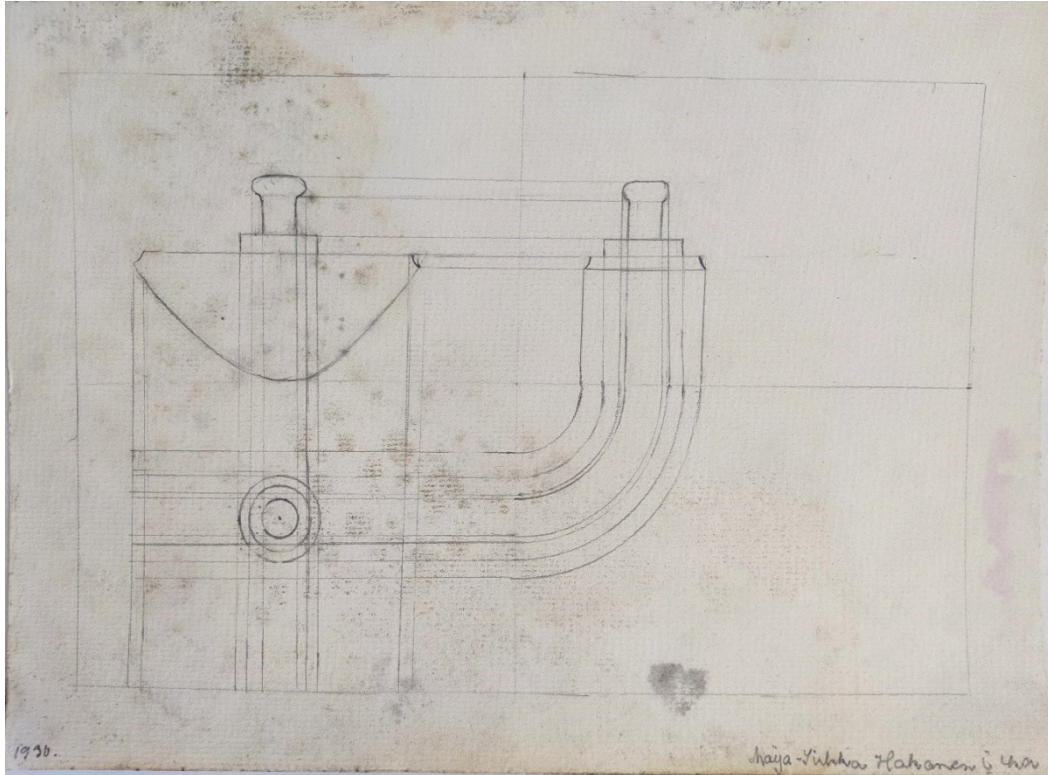
Kuten mainittu, piirustukset on toteutettu puhtaasti viivoittimella sekä lyijykynällä. Työt sisältävät geometrinen muotojen piirtämistä kahden pakopisteen avulla, eli perspektiivi piirustusta, sekä Salervon kutsumaa projektio piirustusta. Käytännöllisellä projektiopiirustuksella oli tarkoitus palvella teollisia tarkoituksia, sillä koneiden, huonekalujen sekä rakennusten piirustusten täytyi olla projektiokuvana, jotta sen mitat nähtäisiin täsmällisesti (Salervo, 1924, s. 62). Projektiokuvan toteutuksen Salervo esittää toteutettavan seuraavasti: ”Esineen

projektiokuva saadaan siten, että tämän esineen jokaisesta määräävästä pisteestä ajatellaan kuvatasolle vedetyksi sitä vastaan kohtisuoria, joiden kantapisteet yhdistetään esineen viivojen ilmaisevalla tavalla; mainittuja kohtisuoria nimitetään projisoiviksi suoriksi.” (Salervo, 1924, s. 63). Tuloksena saatiin paperille varsin tarkka, monelta suunnalta kuvattu, mittasuhteiden kuva piirrettävästä esineestä, kuten Salervon antamasta havainnekuvasta näkyy (kuva 13). Esineen mitat pyrittiin nähtävästi piirtämään joko esinettä täysin vastaavana tai mittakaavaa soveltaen, mikäli esine oli kooltaan liian suuri piirustukseen (Salervo, 1924, s. 65).

Maija on piirtänyt viidennellä luokalla Salervon ohjeiden mukaisesti otaksuttavasti mustekuivaimen (kuva 14). Piirustuksesta voidaan nähdä, miten määrääviä pisteitä käyttäen on saatu luotua projektiokuva, joka kuvaa esinettä sekä sen mittoja kolmelta eri kantilta. Tämä viidennen luokan tehtävä on jo varmastikin vaikeusasteeltaan kehittyneempi. Maijan viivoitinpiirustustyöt ovat kaikki neljänneltä ja viidenneltä luokalta, joten harjoitusta on saatu jo tätä kuvaa edeltävänä vuonna.

Kuva 13: Havainnekuva projektiopiirustuksesta. Toivo Salervon oppaasta. (Salervo, 1924, s. 66).

Kuva 14: Maija Hakasen projektiopiirustus. Vuodeksi on merkitty 1930. Kuvan ottanut Minna Loukusa 28.1.2022.

5.5. Vapaamuotoinen piirustus

Vapaamuotoinen piirustus tai mielikuvituspiirustus taitaa olla varsin itseään selittävä tehtävänanto. Tässä tutkielmassa olen kuitenkin rajannut tämän kategorian sisälle kuvat, joiden aiheet sekä kuvaamistyyli muistuttaa lapsien tavanomaista tapaa piirtää vapaasti tai työ ei näytä mahdollisesti kuuluvan mihinkään muuhun Salervon tai Kohosen esittämään tehtävänantoon.

Vapaamuotoista tai vapaa-aiheista piirustusta eivät kumpikaan Salervo tai Kohonen selitä oppaissaan erikseen, ehkä sen takia, ettei tehtävänannolle ole antaa mitään tarkkoja raameja opettajan käytettäväksi, sillä työnanto on niin vapaamuotoinen. Hilja Tolvanen on kuitenkin kirjoittanut vuonna 1928 julkaistuun piirustusopettajayhdistyksen lehden julkaisuun mielipiteensä mielikuvituksesta koulupiirustuksessa seuraavin sanoin:

Ainakin oppikouluun tultuaan meikäläinen lapsi enimmäkseen osoittaa mielikuvituksen puutetta. Jos opettaja tunnilla antaa kehoituksen: piirtäkää mitä haluatte! tahi vain määrää tehtävän, saa harva mitään erityistä aikaan. Kokemukseni mukaan on opettajan itsensä ponnisteltava mielikuvituksensa liikkeelle keksiäkseen uusia, mielenkiintoisia tehtäviä, ja sitten herättävillä kysymyksillä saatava lasten mielikuvitus toimimaan. (Tolvanen, 1928, s. 67)

Tolvasen mielestä mielikuvituksellinen tehtävänanto vaatii siis opettajalta lisätyötä, jotka saattoivat olla itse mielikuvituspiirustusta edeltäviä esiharjoituksia, jotka perustuisivat oppilaiden tuoreeseen havaintoon (Tolvanen, 1928, s.67). Lasten muistikuvat olivat ilmeisesti niin vähäisiä, että ilman esiharjoituksia he saattoivat pyrkiä liian todelliseen piirustukseen (Tolvanen, 1928, s. 67).

Ei voida todeta, puuttuiko Hakasen perheen lapsilta tai heidän luokkatovereiltaan kykyä mielikuvituksesta piirtämiseen, mutta vapaamuotoista piirustusta kertyi aineistosta 18 kappaletta. Huomattava osa näistä töistä on Eilan piirtämiä. Töistä löytyy joka päivän elämää, eläimiä, maisemia ja ilmeisesti ajankohtaisena ollutta pääsiäisteemaa. Esimerkkinä arkisesta elämästä on Erkin piirtämä kuva oletettavasti omenan poiminnasta (kuva 15). Kuten suuressa osaa muita kategorian töitä on päätoimisina tekniikoina käytetty lyijykynää ja värikyntiä. Kuvan vasemmassa lohkossa näkyvä räikeä värityys on mahdollisesti tullut toisesta työstä, eikä ollut Erkin alkuperäisenä intentiona piirustukselle.

Kuvat eivät yhäkään kerro, ovatko työt minkä opettajan ohjeistuksen tulosta ja vapaamuotoisessa piirustuksessa voidaan myös miettiä, että onko piirustus tehty piirustustuntien ulkopuolella. Töitä on varmasti toteutettu välitunneilla ja vapaa-ajalla, mutta uskon näidenkin hetkien peilaavan jotenkin takaisin piirustuksen opetukseen niiden tekotapojen ja teemojen ollessa suurella todennäköisyydellä opittu piirustuksen tunneilla.

Kuva 15: Erkki Hakasen piirustus. Vuotta tai luokka-astetta ei merkitty. Kuvan ottanut Minna Loukusa 28.1.2022.

6. Tulokset

Mitä anteja sitten voidaan ottaa tämän aineiston tutkimisesta? Jo koulutöiden määriä kategorioinnin jälkeen tarkastellessa voidaan nähdä, että näillä kriteereillä mallipiirustus on ollut hyvin vallitseva tehtävänanto. Myös muistipiirustus ja viivoitinpiirustus ovat tehtävänantoja, joissa on katsottu jotain mallia. Vaikuttaisi siis, että ainakin Hakasen lasten käymässä koulussa tai heitä piirustusta opettaneet opettajat ovat suosineet ympäröivän maailman mallintamista opetuksessaan.

Vapaamuotoista piirustusta on malli johdantoihin tehtävänantoihin verrattuna vain pieni osa, eivätkä ne eroa suuresti siitä mitä niiden tekohetken ikäluokilta odottaisi. Hakasen lasten arkistoa tarkastellessa kuitenkin on mahdollista olla huomaamatta muiden tehtävänantojen tekojälkien täsmällisyyttä ja kauneutta. Työt on toteutettu taidolla ja niistä voi huomata yksityiskohtia, joita ei ehkä tämän päivän kuvataidetunneilla huomata. Voi olla, että mallilähäinen ja lasta lähellä olevat aiheet 1920-luvun piirustuksen opetuksessa on antanut lapsille erilaiset valmiudet nähdä ja toisintaa näkemäänsä ympäristöä. Lasten töissä piilevä taito ja osaaminen voi tosin juontua myös mahdollisesta lahjakkuudesta tai motivaatiosta. Hakasen perheen lapset olivat ainakin harrastuneita piirtämiseen jo koulun ulkopuolella. 1920-luvun piirustuksen opetus ja nykypäivän kuvataidekasvatus ovat kuitenkin hyvin erilaisia luonteeltaan sekä tehtävänannoiltaan, joten suoraa vertailua ei voida tehdä. Nykypäivän mielikuvituksellisempi opetustapa antaa oppilaille erilaisia taitoja. Uudemman opetus suunnitelman opettamat taidot ovat hyödyllisiä tämän päivän yhteiskunnassa, missä 1920-luvun suosimaa ympäristön näkemistä ja tallentamista ei enää välttämättä nähdä yhtä hyödyllisenä.

Rovaniemen kasvava alue ja sen mukanaan tuomat yleisammatti muutokset eivät juurikaan aineiston koulutöissä näy. Jotain lankoja voidaan vetää viivoitinpiirustuksesta teollisuuden ammatteihin, mutta tämä ajatus oli valtakunnallinen. Käsityöläisyydelle mahdollisesti hyödyllisiä mallikuvia on käytetty, mutta suuren painotuksen puuttuminen saattaa johtua Rovaniemellä ajanjaksona vallinneen metsä- ja karjateollisuuden tärkeydestä. Käsityöläisyyttä vahvistavaa kuvallista osaamista ei ole välttämättä nähty tärkeäksi, sillä suurin osa töistä oli muualla. Rovaniemen elinkeinoelämä kyllä rikastui 1930-luvulla, mutta se ei Hakasen lasten

Rovaniemellä käytyihin kouluvuosiin ehtinyt todennäköisesti vielä vaikuttaa, sillä perhe muutti pois Rovaniemeltä jo vuonna 1932.

Hakasen lasten arkiston koulutyöt eivät juurikaan lähde erkanemaan Toivo Salervon tai Aapo Kohosen kirjoituksista. Koulussa on selkeästi liitytty lasten omia maailmoja läheneviin tehtäviin ja malleihin ottamalla opetukseen arkipäivän esineistöä. Myös arkistosta puuttuva taidehistoriallinen mallisto sekä nähtävät vilkkaat sävyt ja luonnonläheiset teemat kertovat siitä, että tehtävänannot mukailevat uudenlaisen piirustuksen opetuksen ideamaailmaa, josta Stylus lehdissä oli puhetta. Tämä ei ole selvää todistusta siitä, että Hakasen lasten opettajat olisivat seuranneet ajankohtaista keskustelua Piirustuksenopettaja yhdistyksen lehdessä. Ei voida myöskään olla varmoja, seurasivatko Hakasen perhettä opettaneet opettajat juuri Salervon tai Kohosen oppeja, nämä kaksi opasta ovat voineet olla vain osa suurempaa massaa, josta opettajat ovat valinneet tai jättäneet valitsematta. Voitaisiin tosin kuvitella, että opettajat ja nämä kaksi suurmestaria ovat toimineet vähintäänkin samojen aatteiden kehässä.

Vaikutuksen tulosuuntaa ei voida tarkalleen tietää. Onko koulu itse laatinut opetukselleen raamit vai onko opettajalla ollut vapaat kädet opetuksensuunnittelussa. Joka tapauksessa Salervon ja Kohosen tuottama ohjeistus on kontrastia nykypäivän opetussuunnitelmaa ajatellen. Molemmissa oppaissa lähestyttiin tehtävänantoja hyvinkin tarkasti, jopa ohjeistaen, että miten perhosmallit tulisi hankkia ja esittää oppilaille – missä tämän päivän opetussuunnitelma on hyvin opettajan itsensä sovellettavissa sekä tulkittavissa.

Aapo Kohosen opas julkaistiin vuonna 1911 ja Toivo Salervon opas on vuodelta 1924, mutta ensimmäinen painos julkaistiin ilmeisesti vuonna 1919. Suurta aikaväliä ei siis oppaiden välille synny ja mitään suuria muutoksia ei Salervo 1924 vuoden painokseen tehnyt. Tämä voi olla merkinä siitä, että kyseinen järjestelmä oli riittävä tällä aikajaksolla. Suurta muutosta ei myöskään näy Kohosen 1911 painoksen ja Salervon 1924 painoksen välillä.

Hakasen arkiston otanta kuitenkin rajoittuu pääosin vain perheen kolmen lapsen koulutöihin, jotka ovat käyneet oletettavasti samaa koulua. On myös pidettävä mielessä tutkijan oma intressi. Olen itse kuvataidekasvatuksen opiskelija, joka omaa omat oppialasta riippumattomat intressit, mikä vaikuttaa vääjäämättäkin siihen mitä huomioita aineistosta teen. Jonkun muun taustan omaava tutkija saattaisi saada joitain aivan toisenlaisia ajatuksia ja tuloksia aineistosta. Tästä johtuen kovinkaan suurta yleistystä ei tästä tutkimuksesta uskalla tai kannata

ottaa – voisikin sanoa, että tämän tutkimuksen tiimellyksessä syntyneet ajatukset kannattaa ottaa vastaan pienen suola annoksen kera.

7. Pohdinta

Tässä tutkielmassa tutkin kuvataidekasvatusta Suomessa ja sitä, miten se näyttäytyy Hakasen lasten arkistossa, joka sisältää perheen lasten ja muutaman heidän luokkatoverinsa koulutöitä. Tutkimukseni tarkoituksena on reflektoida näitä koulutöitä, sekä niistä löytyviä tehtävänantoja, niiden syntyajan kuvataidekasvatuksen kirjallisuuden kanssa. Tutkielman ajallinen painopiste sijoittuu 1920-lukuun, mikä on myös aika, jolloin arkiston työt ovat syntyneet. Tutkimusmetodinani on laadullinen tutkimus, johon sovellan mikrohistoriallista lähestymistapaa ottamalla Hakasen lasten arkiston osaksi laajempaa kontekstia eli Suomen kuvataidekasvatusta. Mikrohistorian lähestymistapaa sovellettaessa pystyin antamaan arkistolle äänen kuvataidekasvatuksen laajan kentän sisällä. Teoreettisena kehyksenä käytän aikakaudelta löytyvää kirjallisuutta piirustuksen opetuksesta, sekä lasten kuvia ja niiden tutkimusta kattavaa kirjallisuutta. Kerratakseni tutkimuskysymykseni on: *Miten Hakasen lasten arkiston koulutyöt näyttäytyvät aikalaikirjallisuuden vierellä?*

Tutkimukseni tulokset piilevät pääasiassa aineistosta löytyneissä tehtävänannoissa sekä kirjallisuuden ja arkiston kesken syntyneessä keskustelussa. Pidän tutkimuksen kannalta tärkeimpänä jälkimmäistä, eli käytyä keskustelua. Kuitenkin määrällisesti arkiston tehtävänannot painottuivat tehtäviin, joissa oppilaat olivat käyttäneet jotain mallia piirtämisen aikana, mikä mukaili aikakauden piirustuksen opetuksen oppaiden luomaa kehystä. Aineiston suurimmat kategoriat olivat malli- ja muistipiirustus, missä vapaamuotoinen piirustus ei ollut kategoriana pienin, mutta näihin kahteen muuhun verrattuna varsin pieni. Käsitöläisyyttä ja siihen viittaavia tehtävänantoja pilkahtelee aineistosta, mutta aineisto ei tunnu reflektovan ainakaan Rovaniemellä vallinnutta metsä- ja karjatalouden tärkeyttä. Tutkimukseni asettaa Hakasen perheen lasten koulutyöt oman aikansa kuvataidekasvatukseen, mutta koen, että menneisyyttä tarkastellessa saadaan myös eroavaisuuksien mukana luotua kuvaa nykypäivän kuvataidekasvatuksesta. Tämä tapahtuu, kun lukija reflektoi aineistoa sekä tätä tutkimusta omaan aikaansa ja sen kuvataidekasvatuksen ajalliseen pisteeseen.

Tein tutkimustyötä yhdenaikaisesti johdannossa mainitun opiskelijatoverin, Emilia Karvasen kanssa, joka on myös tehnyt oman tutkielmansa samaisesta arkistosta. Teimme yhteistyötä arkiston parissa sen verran, että kävimme kuvaamassa arkistontöitä yhdessä, jakaen

työmäärän sekä olemme jakaneet jotain lähdekirjallisuutta puolin ja toisin. Olemme myös opponoineet töitämme tekoprosessin loppuvaiheessa, mikä on ollut ajatuksia herättävää, sillä vaikka tutkielmamme ovat samasta arkistosta, ovat ne eronneet lähestymistavoin, tehdyin huomioin ja käytetyn kirjallisuuden osalta.

Yhteiskunnassa tapahtuvat muutoksien ja kuvataidekasvatuksen paradigmojen välinen yhteys on hedelmällinen sekä jatkuvasti antava tutkimuksen kohde, sillä yhteiskunta on alati muutoksen alaisena. Paradigma muuttuu ja tulee muuttumaan jatkossakin, aaltomaisena liikkeenä, johon vaikuttavat yhteiskunnalliset intressit siitä mitä taidekasvatuksesta halutaan saada irti. Jatkuva viestintävälineiden kehitys on myös suuressa osassa tätä muutosta. Onkin mielenkiintoista tutkia sadan vuoden takaista aineistoa, jossa on tuotettu taidetta perinteisin menetelmin, ajasta missä taiteen yleistynyt elinpaikka on digitaalinen tila, johon ei enää paperia tai lyijykynää tarvita.

Hakasen lasten arkisto antoi minulle tutkijana paljon sekä tulee myös antamaan tutkimuksen aikana omaksuvieni ajatusten ja tiedon myötä. Liki sadan vuoden vanhojen töiden katselu ja käsittely oli melkein surrealistinen kokemus. Työt olivat säilyneet yllättävän hyvin, eikä niiden ikää olisi voinut uskoa. Aineiston ja 1920-luvun kirjallisuuden välinen keskustelu ja myötäily avasi aineistosta, ainakin minulle itselleni, uusia ulottuvuuksia ja informaatiota. Missään tapauksessa tämä tutkimus ei ole täysi, vaan aineisto on niin suuri, että sillä on vielä paljon annettavaa kuvataidekasvatuksen tutkimukselle, mutta myös kulttuurihistorian tutkimukselle. Toivon, että tämä tutkimus on raottanut ovea Hakasen lasten arkistoon ja tuonut esille sen kiinnostavia pointteja, joihin joku muu voi minun jälkeeni tarttua.

Tulevana kuvataiteen opettajana, joka on vasta ammatillisen uransa alku portaalla, elättelen ajatusta oppilastöiden keräämisestä ja tallentamisesta opetuksen yhteydessä. Sitähän ei koskaan tiedä, josko sadan vuoden päästä joku toinen tutkija ottaisi keräämäni aineiston esille ja esittäisi sille oman kysymyksensä. Nykypäivän digitaalisuus ehdottomasti helpottaa huomattavasti oppilastöiden keräystä, sillä koulutyöt voidaan skannata ja tallettaa digitaalisesti. Opettajana minun ei siis tarvitsisi säilyttää tai pitää mukanani isoa laatikollista oppilastöitä. Ehkä olisi kuitenkin hyvä pitää huolta siitä, ettei valitsemani tallentamistapa jää muutoksen jalkoihin – jotta keräämäni aineisto on mahdollista ottaa katseluun tulevaisuudessakin.

Joka tapauksessa näen, että kuvataidekasvatuksen historian tutkimusta voidaan hyödyntää nykyajan kuvataidekasvatusta tarkastellessa sekä kehittäessä, sillä historiaa tutkiessa aikapisteiden välinen ero tulee esille ja se on vääjäämättä osa sitä, mitä kuvataidekasvatus on tässä hetkessä.

Kuten tämän tutkielman alussa on tullut ilmi, kuvataidekasvatuksen arkisto tutkimusta on tehty kiitettävästi niin suurien kuin pienienkin kokonaisuuksien kautta. Kuvataidekasvatuksen arkistotyön kompastuskivenä voitaisiin nähdä töiden säilymisen vähäisyys ja sen ripottelu pieniin arkistoihin, jotka kertovat lähinnä mikrohistorioista. Toisaalta mikrohistoriat antavat kentälle paljon avaamalla omaa ääntään, mutta uskoisin kokonaiskuvaa arkistotutkimuksella olevan vaikea muodostaa pelkkien arkistojen varassa. Ehkä suuri unelma olisikin, että nykypäivän digitalisaation tuoman helppouden avulla saataisiin syntymään yksi iso kuvapankki, johon jokainen koulu ja opettaja lataisivat oppilastöitä systemaattisesti. Tietenkin tällaisessa haaveessa nousevat kysymykseksi opettajien työllistäminen, palkkaus, sekä suuren arkiston tutkimisen tekniset haasteet, mutta ideaalissa maailmassa tätä ajatusta voisi lennättää enemmän.

Lähteet

Arkistolähteet

Lapin maakuntamuseo. Hakasen lasten arkisto. Diaarinumero 642.

Kirjallisuus

Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Taiteen laitos & Pohjakallio, P. (2015). *Kuvis sata: Kuvataideopettajien koulutus 1915-2015*. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu. Toim. Pirkko Pohjakallio, Mira Kallio-Tavin, Maria Laukka, Tapani Lundgren, Leena Valkeapää, Riitta Vira, Marjukka Vuorisalo ja Sanna Tyyri-Pohjonen.

Autti, Mervi. 2010. Valokuvat mikrohistoriallisen tutkimuksen lähteinä. Katseita ja yksityiskohtia - näkymättömän tavoittelua. *Kulttuurihistoriallinen katse* (s. 281–305). Turun yliopisto. Tampere: Juvenes Print – Tampereen yliopistopaino Oy. Toim. Heli Rantala & Sakari Ollitervo.

Alasuutari, Pertti. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Anttila, Pirkko. 1996. *Tutkimisen taito ja tiedonhankinta: Taito-, taide- ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet*. Helsinki: Akatiimi. <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/>

Enbuske, Matti, Runtti, Susanna & Manninen, Turo. 1997. *Rovaniemen historia vuoteen 1990: Jokivarsien kasvatit ja junantuomat*. Rovaniemen kaupunki: Rovaniemen maalaiskunta: Rovaniemen seurakunta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Eskola, Jari. 2018. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat: Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (s. 209–231). Keuruu: Otavan kirjapaino. Toim. Raine Valli.

Granö, Päivi & Koivurova, Anniina. 2019. Lapsen piirtämä pohjoinen perhe 70 vuoden takaa. Kuvan tulkinnan metodiset valinnat. *Jälkikuvia, kuvan jälkiä: Lasten ja nuorten*

taiteen tallentaminen ja tutkiminen (s. 147–167). Nuorisotutkimusseura. Toim. Päivi Venäläinen, Jemina Lindholm, Seija Kairavuori, Tiina Pusa & Susanne Ylönen.

Heikkola, Leena. 1990. Rovaniemen historiaa. *Rovaniemi. Kylästä kaupungiksi*, 5–26. Lapin maakuntamuseon julkaisu. Oulu: Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva.

Koivurova, Anniina. 2018. Paljain jaloin: Rauhaan paluun arki koululaisten piirustuksissa ja maalauksissa. *Lappi palaa sodasta: Mielen hiljainen jälleenrakennus* (s. 58–77). Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy.

Kohonen, Aapo. 1911. *Piirustuksen opetus: Opas etupäässä kansakouluopettajia varten*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Pelkonen, Matti. 1999. *Mikrohistoriasta*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Pohjakallio, Pirkko. 2005. *Miksi kuvista? Koulun kuvataideopetuksen muuttuvat perustelut*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Pohjakallio, Pirkko. 2009. Kuvataidekasvatuksen historiaa tutkimassa. *Kasvatus & Aika*, 3(3), 140–151. Luettu 2.5.2022 osoitteesta <https://docplayer.fi/7699101-Kuvataidekasvatuksen-historiaa-tutkimassa.html>

Pohjakallio, Pirkko & Pusa, Tiina. 2019. Kuvia kaivamassa. *Jälkikuvia, kuvan jälkiä: Lasten ja nuorten taiteen tallentaminen ja tutkiminen* (s.19–28). Nuorisotutkimusseura. Toim. Päivi Venäläinen, Jemina Lindholm, Seija Kairavuori, Tiina Pusa & Susanne Ylönen.

Sahlstén, Anna. 1923. Puhe pidetty piirustusopettajayhdistyksen vuosikokouksessa 1p. kesäk. 1922. *Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisu: Stylus XII*, 21–28. Helsinki: Lindbergs Tryckeri Aktiebolag. Toim. Hanna Cederholm, Astrid Grönlund, Frida Ålander.

Salervo, Toivo. 1923. Entinen ja ”uudenaikainen” piirustuksenopetus kouluissamme. *Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisu: Stylus XII*, 29–32. Helsinki: Lindbergs Tryckeri Aktiebolag. Toim. Hanna Cederholm, Astrid Grönlund, Frida Ålander.

Salervo, Toivo. 1924. *Kansakoulun piirustuksen opetuksen järjestelmä*. Jyväskylä: K.J. Gummerus O.Y.

Salmi-Niklander, Kirsti. 2008. *Mikrohistoria – yksilö haastaa vallanpitäjät*. Suomen kasvatuksen & koulutuksen historian seura. Luettu 27.5.2021 osoitteessa

<https://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/kasvatuksen-historian-ensyklopedia/tekstej%C3%A4-alan-tutkimusmetodologiasta-ja-menetelmist%C3%A4/6>

STS:n ja TFIF:n julkaisema matrikkeli. *Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä*. 1948. Vaasa: Vaasan kirjapaino.

Tervo, Juuso. 2019. Mistä kuva todistaa? Arkistoidut oppilastyöt, historiankirjoitus ja kuvataidekasvatuksen historian toisinkirjoittaminen. *Jälkikuvia, kuvan jälkiä: Lasten ja nuorten taiteen tallentaminen ja tutkiminen* (s. 169–190). Nuorisotutkimusseura. Toim. Päivi Venäläinen, Jemina Lindholm, Seija Kairavuori, Tiina Pusa & Susanne Ylönen.

Tolvanen, Hilja. 1928. Mielikuvitus koulupiirustuksessa. *Piirustuksenopettajayhdistyksen julkaisu: Stylus XIV*, 66–71. Helsinki: K. F. Puromiehen kirjapaino O.Y. Toim. Anna-Liisa Saalas, Frida Ålander.

Törnudd, Lilli. 1923. *Kuuluisia taideteoksia. Ohjeita niiden ymmärtämiseen*. Jyväskylä: K. J. Gummerus osakeyhtiö.

Virrankoski, Pentti. 2019. *Suomen historia: Maa ja kansa kautta aikojen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Turenki: Hansaprint Oy.